Cross-Border Cooperation

Bosnia and Herzegovina – Montenegro

Funded by the European Union

Tourism, Adrenaline and Rafting Adventure V.2.0 (T.A.R.A v.2.0)

INTEGRISANA STRATEGIJA RAZVOJA ODRŽIVE TURISTIČKE DESTINACIJE FOČA - PLUŽINE

2026-2030.

OPŠTINA PLUŽINE

OPŠTINA FOČA

PIVA PARK PRIRODE

JU Turistička organizacija opštine Foča

Na osnovu člana 38 stav 1 tačka 4 a u vezi sa članom 27 stav 1 tačka 12 Zakona o lokalnoj samoupravi („Sl. List CG“ broj CG” broj 2/18, 34/19, 81/25 i 98/25) i člana 33 stav 1 tačka 3 Statuta opštine Plužine („Sl. list CG – opštinski propisi“ br. 39/18), a u vezi sa članom 3 stav 1 alineja 3 Zakona o turizmu i ugostiteljskoj djelatnosti („Sl.list CG“ broj 2/2018, 4/2018, 13/2018, 25/2019, 67/2019 76/2020, 130/2021 - Odluka US CG i 84/2024), Skupština opštine Plužine, na sjednici održanoj 04.11.2026. godine d o n i j e l a j e

INTEGRISANA STRATEGIJA RAZVOJA ODRŽIVE TURISTIČKE DESTINACIJE FOČA - PLUŽINE

2026-2030.

Cross-Border Cooperation
Bosnia and Herzegovina – Montenegro
Funded by the European Union

Ova strategija je urađena uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj ove strategije je isključiva odgovornost Opštine Plužine i Opštine Foča i nužno ne predstavlja stanovišta Evropske unije.

MAJ 2026.

SADRŽAJ

POZDRAVNE RIJEČI 3

UVOD I METODOLOŠKI PRISTUP 5

PROJEKAT T.A.R.A.2.0. 5

METODOLOŠKI PRISTUP IZRADI STRATEGIJE 6

ANALIZA STANJA 7

GEOGRAFSKI I RAZVOJNI KONTEKST PODRUČJA FOČA - PLUŽINE 7

TURISTIČKI RESURSI I ATRAKCIJE 8

TURISTIČKI PROMET, SMJEŠTAJNI KAPACITETI I SEZONALNOST 10

TURISTIČKA INFRASTRUKTURA, DOSTUPNOST I KOMUNALNA OPREMLJENOST 14

INSTITUCIONALNI OKVIR I AKTERI U TURIZMU 16

PREKOGRANIČNA SARADNJA I DOSADAŠNJI PROJEKTI 18

BEZBJEDNOST POSJETILACA, ZAŠTITA PRIRODE I UPRAVLJANJE RIZICIMA 20

SAVREMENI TRENDOVI RELEVANTNI ZA RAZVOJ DESTINACIJE 22

KLJUČNI NALAZI ANALIZE STANJA 24

SWOT ANALIZA 27

STRATEŠKI OKVIR ZA PERIOD 2026-2030. 29

VIZIJA 29

OPŠTI CILJ 29

STRATEŠKI PRIORITETI 30

HORIZONTALNI PRIORITETI 30

OPIS STRATEŠKIH PRIORITETA I MJERE ZA NJIHOVO SPROVOĐENJE 31

OPIS HORIZONTALNIH PRIORITETA 37

AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2026-2030. 41

SPROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA 51

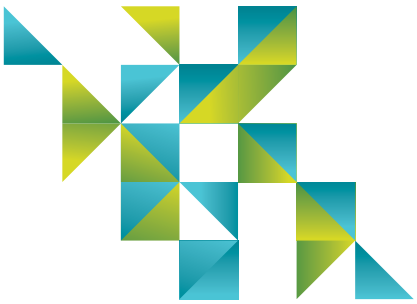
SPROVOĐENJE STRATEGIJE 51

PRAĆENJE SPROVOĐENJA 52

IZVJEŠTAVANJE 52

EVALUACIJA I AŽURIRANJE STRATEGIJE 53

PRILOG 1: OBJEDINJENI NALAZI KONSULTATIVNIH RADIONICA SA KLJUČNIM AKTERIMA TURISTIČKOG SEKTORA U FOČI I PLUŽINAMA 55

Pozdravne riječi

Foča, sa svojim prirodnim bogatstvima, kulturno-istorijskim nasljeđem, rijekama, planinama i gostoprimstvom svojih ljudi, ima potencijal da postane prepoznatljiva turistička destinacija regiona.

Nacionalni park „Sutjeska", kao jedan od najstarijih nacionalnih parkova sa prašumom Perućicom, i Park prirode „Tara", kao jedan od najmlađih parkova prirode, predstavljaju samo dio prirodnog i istorijskog bogatstva kojim raspolaže Foča.

Upravo zato pristupili smo izradi Integrisane strategije razvoja turizma, dokumenta koji definiše pravce održivog razvoja, unapređenja turističke ponude i jačanja lokalne ekonomije.

Posebnu vrijednost u ovom procesu predstavlja dugogodišnja i prijateljska saradnja Foče i Plužina, dvije lokalne zajednice koje povezuju zajednički prirodni resursi, tradicija i vizija razvoja. Kroz brojne zajedničke aktivnosti i projekte pokazali smo da saradnja ne poznaje granice kada postoji zajednički cilj - razvoj prostora na dobrobit svih građana.

Projekti prekogranične saradnje otvaraju nove mogućnosti za razvoj aktivnog turizma, zaštitu životne sredine, unapređenje turističke infrastrukture, promociju prirodnih potencijala i jačanje regionalne povezanosti, te stvaraju nove prilike za mlade ljude.

Uvjeren sam da ćemo zajedničkim radom, odgovornim planiranjem i partnerstvom sa institucijama i međunarodnim organizacijama nastaviti da gradimo Foču kao moderan, otvoren i atraktivan turistički centar.

Gradonačelnik Foče

Milan Vukadinović, dipl. inž. elektr.

Turizam kao privredna grana na prostoru opštine Plužine doživljava ozbiljan uspon. Upravo u njemu, naša lokalna zajednica vidi svoju budućnost ali i osnovu za dugoročnu egzistenciju. Pravilno upravljanje razvojem ove privredne grane i pozicioniranjem Plužina kao prepoznatljive turističke destinacije nemoguće je bez kvalitetnih strateških dokumenata.

Uzimajući u obzir da današnji turista ne bira samo jednu destinaciju koju će posjetiti i u njoj boraviti, kreiranje Integrisane strategije razvoja turizma opštine Plužine i susjednog Grada Foča, dolazi kao sasvim logičan korak.

Dvije opštine zajednički kreiraju svoj turistički razvoj i unapređuju svoju konkurentnost na globalnom tržištu. Zajedničke prirodne i turističke vrijednosti kao što su planine Maglić i Vučevo te rijeka Tara, uz aktivnosti poput raftinga, planinarenja, biciklizma, kampovanja omogućavaju nam da oblikujemo jedinstvenu destinaciju i ponudu koja će biti zanimljiva posjetiocu za višednevni boravak.

NP „Sutjeska" i NP „Durmitor" zajedno sa Parkom prirode „Piva" i Parkom prirode „Tara" čine koridor povezanih zaštićenih područja koji nam govori da priroda ne poznaje granice i potvrđuje da je naš prostor u stvari jedinstvena i povezana turistička destinacija. Razvoj takve destinacije je interes zajednice naše dvije opštine. Kroz sinergiju u promociji i ponudi, naši turistički proizvodi će postati dostupniji široj grupi zainteresovanih turista a ujedno će se bolje unapređivati i diverzifikovati.

Strategija sa svojom analizom trenutnog stanja i akcionim planom za naredni period ostavlja nam ozbiljan prostor da svoje razvojne ideje realizujemo kroz pozive donatora i fondova EU te na taj način značajno unaprijedimo turističku ponudu naših opština.

Vjerujem u uspješan rezultat ovog dokumenta, koji će, u konačnom, unaprijediti našu već dokazanu saradnju.

Predsjednik Opštine Plužine

Slobodan Delić

Uvod i metodološki pristup

Integrisana strategija razvoja održive turističke destinacije Foča - Plužine za period 2026-2030. predstavlja zajednički strateški okvir za usmjeravanje razvoja održive turističke destinacije u prekograničnom području ove dvije opštine. Strategija je usmjerena na bolje povezivanje turističkih resursa, proizvoda, usluga i aktera sa obje strane granice, kako bi se razvoj turizma u Foči i Plužinama zasnivao na zajedničkom planiranju, održivom korišćenju prirodnih vrijednosti i kvalitetnijem iskustvu posjetilaca.

Foča i Plužine raspolažu značajnim i međusobno komplementarnim turističkim potencijalima, zasnovanim na prirodnim vrijednostima, rijekama, jezerima, planinskim područjima, zaštićenim prirodnim cjelinama, aktivnom odmoru, lokalnoj kulturi i ruralnom prostoru. Dosadašnja saradnja, uključujući projekte prekogranične saradnje i zajedničke aktivnosti u oblasti turizma, stvorila je važne osnove za dalji razvoj zajedničke ponude i jačanje prepoznatljivosti područja.

Istovremeno, razvoj Foče i Plužina kao integrisane turističke destinacije zahtijeva jasnije strateško usmjerenje, bolju koordinaciju aktera, unapređenje turističke infrastrukture i kvaliteta usluga, razvoj povezanih turističkih proizvoda, snažniju promociju i odgovorno upravljanje prirodnim resursima i bezbjednošću posjetilaca. Strategija zato definiše viziju, opšti cilj, strateške i horizontalne prioritete, mjere i akcioni plan za period 2026-2030.

Poseban značaj Strategije ogleda se u tome što ona Foču i Plužine posmatra kao povezano prekogranično turističko područje, u kojem se resursi, akteri i razvojne inicijative međusobno dopunjuju. Na taj način dokument pruža osnov za dugoročniju saradnju lokalnih samouprava, Turističke organizacije Foče, Parka prirode „Piva", turističke privrede, lokalnih zajednica, organizacija civilnog društva i drugih relevantnih aktera.

Projekat T.A.R.A. 2.0.

Strategija je izrađena u okviru projekta „Turizam, Adrenalin i Rafting Avantura v.2.0. - T.A.R.A. v.2.0." (u nastavku T.A.R.A. v.2.0.), koji predstavlja nastavak saradnje opština Foča i Plužine u oblasti održivog turizma i valorizacije zajedničkih turističkih potencijala.

Projekat je usmjeren na unapređenje postojećih i razvoj novih turističkih sadržaja, jačanje institucionalne saradnje i povećanje atraktivnosti područja za domaće i međunarodne posjetioce. Poseban fokus stavljen je na dalji razvoj zajedničke turističke ponude kroz unapređenje male turističke infrastrukture, povećanje bezbjednosti na turističkim lokacijama, razvoj novih prekograničnih turističkih proizvoda i jačanje promotivnih aktivnosti.

Jedna od ključnih aktivnosti projekta jeste izrada i usvajanje zajedničke strategije razvoja turizma za opštine Foča i Plužine, kojom se definišu dugoročni pravci razvoja, prioriteti i mjere za unapređenje turističkog sektora u ovom prekograničnom području.

Projekat T.A.R.A. v.2.0. nadovezuje se na rezultate prethodno realizovanog projekta „Turizam, Adrenalin i Rafting Avantura - T.A.R.A.", finansiranog u okviru IPA II programa, čime se obezbjeđuje kontinuitet u razvoju turističke ponude i jačanju saradnje između partnera.

Projekat se realizuje u okviru Programa prekogranične saradnje IPA III Bosna i Hercegovina - Crna Gora 2021-2027, uz finansijsku podršku Evropske unije. Ukupna vrijednost projekta iznosi približno 530.000 evra, od čega Evropska unija finansira 447.200 evra. Nosilac projekta je Opština Plužine, dok su partneri Opština Foča, Park prirode „Piva" i Turistička organizacija Foča.

Implementacija projekta započela je 1. decembra 2024. godine i traje do kraja novembra 2026. godine.

Metodološki pristup izradi strategije

Izrada Strategije zasnovana je na kombinaciji analize dostupnih dokumenata, prikupljanja podataka, konsultacija sa relevantnim akterima i zajedničke razrade strateškog okvira. Metodološki pristup bio je usmjeren na to da dokument bude utemeljen u stvarnim razvojnim potrebama područja, usklađen sa postojećim resursima i institucionalnim kapacitetima, kao i dovoljno operativan da usmjeri buduće aktivnosti, projekte i investicije u turizmu.

Proces izrade Strategije pratio je logiku povezivanja analize stanja, SWOT nalaza, strateškog okvira i Akcionog plana, kako bi se obezbijedila jasna veza između identifikovanih razvojnih potreba i predloženih mjera.

U prvoj fazi izvršen je pregled relevantnih lokalnih, programskih i projektnih dokumenata, kao i dostupnih informacija o turističkim resursima, postojećoj ponudi, infrastrukturi, institucionalnim akterima, prekograničnoj saradnji i savremenim trendovima u razvoju održivog i aktivnog turizma. Ovaj dio procesa poslužio je za pripremu analize stanja i identifikaciju ključnih razvojnih potencijala, ograničenja i potreba u području Foče i Plužina.

U procesu izrade Strategije organizovani su intervjui, sastanci i konsultacije sa akterima relevantnim za razvoj turizma u obje opštine. Konsultacije su korišćene za prikupljanje i provjeru podataka, razmatranje nalaza analize stanja, verifikaciju SWOT analize i usaglašavanje osnovnih elemenata strateškog okvira. U proces su bili uključeni predstavnici lokalnih samouprava, Turističke organizacije Foče, Parka prirode „Tara", Parka prirode „Piva", turističkih operatera, pružalaca usluga, javnih službi, organizacija civilnog društva, lokalnih zajednica i drugih relevantnih aktera.

Posebno važan dio konsultativnog procesa predstavljale su konsultativne radionice sa ključnim akterima turističkog sektora u Foči i Plužinama. Nalazi radionica korišćeni su za dodatnu provjeru relevantnosti strateških prioriteta, mjera i Akcionog plana, a njihovi objedinjeni rezultati prikazani su u Prilogu 1 ove Strategije.

Na osnovu prikupljenih podataka i konsultacija pripremljena je SWOT analiza, kojom su sistematizovane ključne snage, slabosti, prilike i prijetnje za razvoj turističkog područja Foča - Plužine. SWOT analiza korišćena je kao osnova za definisanje vizije, opšteg cilja, strateških prioriteta, horizontalnih prioriteta i mjera za njihovo sprovođenje.

Posebna pažnja posvećena je verifikaciji SWOT analize i strateškog okvira sa relevantnim akterima. Kroz konsultativni proces razmatrani su predloženi prioriteti, mjere i ključne aktivnosti, kako bi se obezbijedilo da Strategija odražava potrebe obje opštine, realne mogućnosti sprovođenja i principe integrisanog prekograničnog pristupa.

Akcioni plan je razvijen kao operativni dio Strategije. U njemu su za svaki strateški prioritet definisane mjere, pokazatelji uspješnosti, ključne aktivnosti, odgovorni i uključeni akteri, kao i mogući izvori finansiranja. Ključne aktivnosti predstavljaju okvirne pravce za sprovođenje mjera i biće detaljnije razrađene kroz godišnje planove, projektne prijedloge i druge instrumente sprovođenja Strategije. Ovakav metodološki pristup omogućio je da Strategija poveže analitičke nalaze, potrebe lokalnih aktera, postojeće projektno iskustvo i savremene trendove u turizmu u jedinstven razvojni okvir za period 2026-2030.

Analiza stanja

Geografski i razvojni kontekst područja Foča - Plužine

Prekogranično područje Foče i Plužina obuhvata prostorno veliko, prirodno bogato i izrazito razuđeno planinsko-rječno područje na granici Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Foča se nalazi u jugoistočnom dijelu Bosne i Hercegovine, odnosno Republike Srpske, dok Plužine pripadaju sjeverozapadnom dijelu Crne Gore i širem prostoru durmitorske regije. Dvije opštine povezuje zajednički granični prostor duž rijeke Tare, područje Šćepan Polja i planinski masivi koji čine prirodnu osnovu njihovog međusobnog povezivanja.

Opština Foča prostire se na 1.115 km² i predstavlja jednu od prostorno većih opština u Bosni i Hercegovini. Njenu teritoriju karakterišu riječni tokovi Drine, Tare, Ćehotine, Bistrice i Sutjeske, značajne šumske površine, planinski predjeli i prostor Nacionalnog parka „Sutjeska". Opština Plužine zauzima površinu od 854 km² i obuhvata 43 naselja. Oko 17% teritorije opštine nalazi se u okviru Nacionalnog parka „Durmitor", dok oko 38% pripada Parku prirode „Piva". Prostor Plužina kreće se od najniže tačke na sastavcima Pive i Tare kod Šćepan Polja, na 433 m nadmorske visine, do Bobotovog kuka na 2.522 m nadmorske visine.

Sa aspekta prostornog položaja, Foča i Plužine imaju važnu prekograničnu i tranzitnu funkciju. Granično područje kod Šćepan Polja predstavlja jednu od ključnih tačaka povezivanja dvije opštine i važan pravac za kretanje posjetilaca između Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Ovakav položaj stvara mogućnosti za razvoj povezanog turističkog prostora, ali istovremeno zahtijeva usklađeno planiranje, naročito imajući u vidu razuđenost terena, udaljenost pojedinih lokaliteta i osjetljivost prirodnih područja.

Obje opštine suočavaju se sa izraženim demografskim izazovima. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, opština Foča imala je 17.580 stanovnika i 6.544 domaćinstva. U odnosu na popis iz 1991. godine, kada je imala 40.513 stanovnika, vidljiv je dugoročan pad broja stanovnika, uslovljen migracijama, ratnim i poslijeratnim kretanjima, negativnim prirodnim priraštajem i opštim demografskim trendovima karakterističnim za šire područje. Uprkos tome, Foča je zadržala funkciju administrativnog, obrazovnog, zdravstvenog i privrednog centra šire regije.

Demografski trendovi u Plužinama su još izraženiji. Broj stanovnika opštine smanjen je sa 4.273 u 2003. godini na 3.246 u 2011. godini i 2.177 u 2023. godini. U istom periodu gustina naseljenosti opala je na 2,55 stanovnika po km², dok je prosječna starost stanovništva dostigla 47,3 godine. Ovi pokazatelji ukazuju na snažan proces depopulacije i starenja stanovništva, što može uticati na raspoloživost radne snage, održivost lokalnih usluga i uključivanje ruralnih domaćinstava u razvoj turizma.

Planski okvir u obje opštine pruža osnov za povezivanje ove Strategije sa širim lokalnim razvojnim prioritetima. Plužine su ušle u novi planski ciklus kroz Strateški plan razvoja opštine za period 2026-2031, dok Foča raspolaže važećom Strategijom razvoja opštine za period 2017-2026, čiji se planski ciklus završava. Ova Strategija se zato pozicionira kao dokument koji može doprinijeti boljem usmjeravanju turističkog razvoja u narednom periodu, uz uvažavanje prostornih, demografskih i razvojnih specifičnosti obje opštine.

Tabela: Osnovni razvojni pokazatelji Foče i Plužina relevantni za turizam

POKAZATELJ	FOČA	PLUŽINE
Površina opštine	1.115 km²	854 km²
Broj stanovnika	17.580, popis 2013.	2.177, popis 2023.
Broj domaćinstava	6.544, popis 2013.	837, popis 2023.
Gustina naseljenosti	oko 15,8 st/km², na osnovu popisa 2013. i površine opštine	2,55 st/km², popis 2023.
Ključne prostorne karakteristike	Drina, Tara, Ćehotina, Bistrica, Sutjeska, Maglić, Zelengora, Nacionalni park „Sutjeska", značajne šumske površine	Piva, Tara, Komarnica, Pivsko jezero, Trnovačko jezero, Durmitor, Bobotov kuk, Park prirode „Piva", dio Nacionalnog parka „Durmitor"
Razvojni značaj	Administrativni, obrazovni, zdravstveni i privredni centar šireg područja	Izrazito prirodno i ruralno područje sa snažnim potencijalom za aktivni i održivi turizam

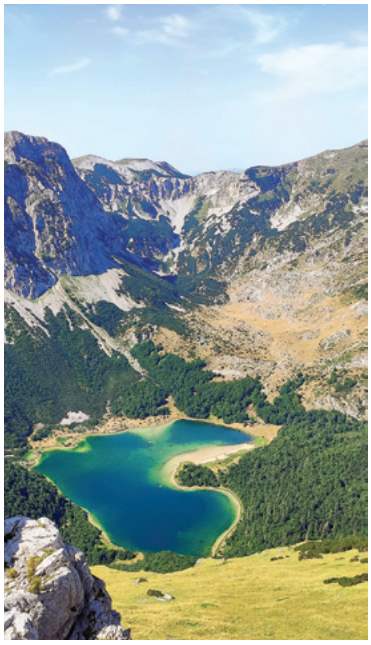
Turistički resursi i atrakcije

Područje Foče i Plužina raspolaže izuzetno vrijednom i raznovrsnom osnovom za razvoj turizma, zasnovanom prije svega na rijekama, jezerima, kanjonima, planinskim masivima, šumama, vidikovcima, zaštićenim prirodnim područjima i kulturno-istorijskom nasljeđu. Ovi resursi čine prirodnu i prostornu osnovu za razvoj aktivnog, avanturističkog, prirodnog, ruralnog, kulturnog i održivog turizma.

Najznačajniji zajednički prirodni resurs prekograničnog područja je rijeka Tara sa kanjonom. Tara povezuje Foču i Plužine ne samo geografski, već i turistički, jer predstavlja jednu od najprepoznatljivijih prirodnih atrakcija ovog dijela Balkana. Zajedno sa Drinom, Pivom, Komarnicom, Sutjeskom, Ćehotinom i Bistricom, Tara oblikuje planinsko-rječni karakter prostora i daje osnovu za razvoj različitih oblika turizma u prirodi.

Na području Foče nalaze se neki od najznačajnijih prirodnih resursa Bosne i Hercegovine. Posebno se izdvajaju Nacionalni park „Sutjeska", planina Maglić, prašuma Perućica sa vodopadom Skakavac, Zelengora sa planinskim jezerima, Volujak, Vučevo, Ljubišnja, kanjonski predjeli Tare i Drine, kao i Pješčane piramide. Nacionalni park „Sutjeska" ima poseban značaj jer objedinjuje prirodne, planinske, memorijalne i edukativne vrijednosti, a ujedno predstavlja jedan od najvažnijih resursa za pozicioniranje Foče kao destinacije prirodnog i aktivnog turizma.

Plužine karakteriše izrazito planinski, jezerski i kanjonski prostor. Među najvažnijim prirodnim resursima izdvajaju se Pivsko jezero, Trnovačko jezero, Stabanska jezera, kanjon Pive, rijeke Piva, Tara i Komarnica, kao i planinski prostori Durmitora, Bioča, Volujka, Maglića, Pivske planine i Bobotovog kuka. Značajan dio teritorije opštine nalazi se u okviru zaštićenih područja, uključujući dio Nacionalnog parka „Durmitor" i Park prirode „Piva", što dodatno potvrđuje vrijednost prostora sa aspekta zaštite prirode i održivog korišćenja turističkih resursa.

Pivsko jezero predstavlja jedan od najvažnijih resursa Plužina. Nastalo izgradnjom brane na rijeci Pivi, jezero je postalo prepoznatljiv pejzažni i turistički element prostora, sa značajnim potencijalom za razvoj izletničkih, rekreativnih, panoramskih i aktivnosti na vodi. Njegova dužina, kanjonski ambijent, blizina Plužina i povezanost sa drugim prirodnim i kulturnim lokalitetima čine ga jednim od ključnih elemenata buduće turističke valorizacije opštine.

Trnovačko jezero ima poseban značaj za obje opštine, jer se nalazi u neposrednom prekograničnom planinskom prostoru i dostupno je rutama iz Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Zbog atraktivnog položaja, pejzažne vrijednosti i povezanosti sa Maglićem, Volujkom i drugim planinskim pravcima, ono predstavlja jednu od najprepoznatljivijih planinskih atrakcija cijelog područja Foča - Plužine.

Planinski masivi predstavljaju jedan od najvažnijih zajedničkih resursa destinacije. Maglić, Volujak, Zelengora, Bioč, Durmitor, Pivska planina, Vučevo i Ljubišnja stvaraju osnovu za razvoj planinskog, pješačkog, istraživačkog i prirodnog turizma. Ovi prostori imaju visoku ambijentalnu vrijednost, značajan biodiverzitet, brojne vidikovce, planinske staze, jezera, šumske komplekse i lokalitete pogodne za boravak u prirodi.

Šume i očuvani prirodni pejzaži predstavljaju važan element identiteta prostora. U Foči se nalaze velike šumske površine, uključujući područja povezana sa Nacionalnim parkom „Sutjeska", prašumom Perućicom i širim gornjodrinskim prostorom. U Plužinama šumski, pašnjački, kanjonski i visokoplaninski prostori čine osnovu za doživljaj očuvane prirode i imaju značajnu ulogu u zaštiti biodiverziteta, pejzaža i tradicionalnog ruralnog prostora.

Kulturno-istorijsko nasljeđe predstavlja važnu dopunu prirodnim resursima. U Foči se izdvajaju istorijsko urbano jezgro, čaršija, sakralni objekti, most princa Karla, Muzej Stare Hercegovine, nekropole sa stećcima, kao i memorijalno nasljeđe Tjentišta i prostora Nacionalnog parka „Sutjeska". Ovi lokaliteti daju mogućnost povezivanja prirodnih, kulturnih, edukativnih i memorijalnih sadržaja.

U Plužinama se među najvažnijim kulturno-istorijskim atrakcijama izdvajaju Pivski manastir, Manastir Zagrađe, Kula Lazara Sočice, memorijalni kompleks Dola, stećci, sakralni objekti i drugi lokaliteti vezani za istoriju i identitet Pive. Ovi resursi imaju značaj ne samo za kulturni i vjerski turizam, već i za šire razumijevanje prostora, lokalne tradicije i istorijskih slojeva destinacije.

Ruralni prostor Foče i Plužina takođe predstavlja važan turistički resurs. Sela, katuni, tradicionalni pejzaži, lokalna hrana, stočarstvo, pčelarstvo, šumski plodovi, ljekovito bilje i očuvani oblici života u planinskim i ruralnim područjima daju osnovu za razvoj autentičnih lokalnih iskustava. Ovaj resurs je naročito važan jer može povezati turizam sa lokalnom ekonomijom i doprinijeti uključivanju stanovništva iz ruralnih područja.

Turistički resursi Foče i Plužina su izrazito komplementarni. Foča ima snažnu osnovu u Nacionalnom parku „Sutjeska",

Magliću, Zelengori, Tari i Drini, dok Plužine imaju posebnu snagu u Pivskom jezeru, Parku prirode „Piva", Durmitoru, Pivskoj planini, Trnovačkom jezeru i kanjonima Pive i Tare. Njihova puna vrijednost dolazi do izražaja tek kada se posmatraju kao dio jedinstvenog prekograničnog prostora prirodnih, kulturnih i pejzažnih atrakcija.

Za dalju turističku valorizaciju važno je da se ovi resursi koriste pažljivo, uz poštovanje režima zaštite, kapaciteta prostora i potreba lokalnih zajednica.

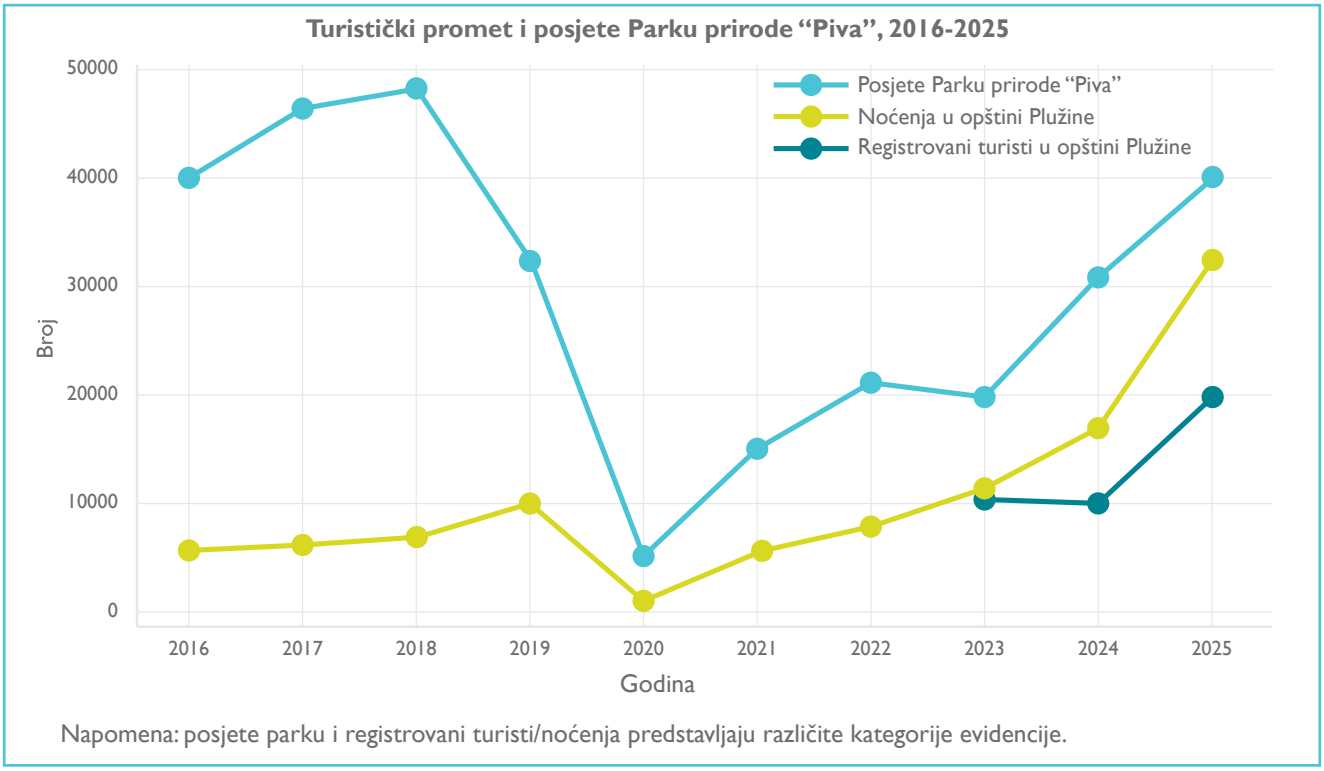
Turistički promet, smještajni kapaciteti i sezonalnost

Turistički promet na području Foče i Plužina pokazuje rastući značaj turizma za lokalni razvoj, ali i razlike u načinu evidentiranja podataka, strukturi turističkog prometa i prostornoj organizaciji ponude. U obje opštine turizam je snažno povezan sa aktivnim odmorom, raftingom, boravkom u prirodi, planinskim i jezerskim sadržajima, dok je najveći dio prometa koncentrisan u ljetnjoj sezoni.

U Plužinama je potrebno razlikovati posjete Parku prirode „Piva" od registrovanih turista i noćenja na teritoriji opštine. Posjete Parku evidentiraju se kroz sistem naplate ulaznica, dok se turistički promet u opštini prati kroz prijavljeni boravak kod pružalaca smještaja. Podaci za 2024. i 2025. godinu pouzdaniji su jer se zasnivaju na sistemu prijave boravka i usaglašeni su sa podacima Uprave policije, dok ranije podatke treba koristiti opreznije jer nisu prikupljani kroz isti sistem evidencije.

Prema dostupnim podacima za 2025. godinu, u opštini Plužine registrovano je 19.778 turista i 32.448 noćenja, dok je na prostoru Parka prirode „Piva" evidentirano 40.074 posjete. Ovi podaci ukazuju na rast turističke aktivnosti i veću vidljivost Plužina kao destinacije, ali ih treba tumačiti i u kontekstu unapređenja evidencije, pojačane kontrole prijave boravka i veće formalizacije smještajne ponude.

Grafikon 1. Posjete Parku prirode „Piva" i registrovani turistički promet u opštini Plužine, 2016-2025[1]

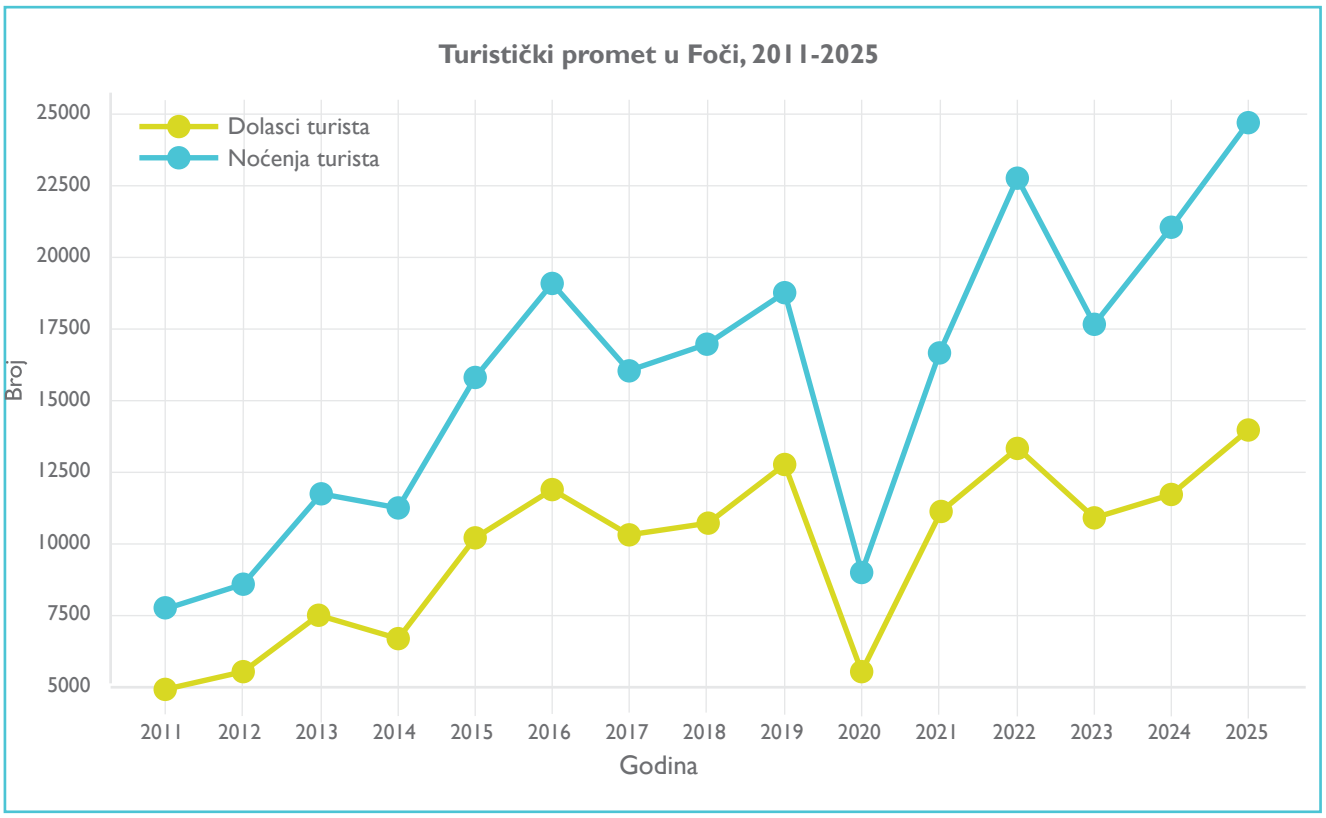
Napomena: posjete parku i registrovani turisti/noćenja predstavljaju različite kategorije evidencije.

Izvor: Park prirode Piva

1 Napomena: posjete Parku prirode „Piva" i registrovani turisti/noćenja predstavljaju različite kategorije evidencije.

Prema dostavljenim statističkim podacima za Foču, u 2025. godini evidentirano je 14.026 dolazaka i 24.700 noćenja turista. U poređenju sa 2024. godinom, kada je registrovano 11.748 dolazaka i 21.074 noćenja, podaci ukazuju na nastavak rasta turističkog prometa. Posebno je izražen udio stranih turista, što ukazuje na to da je Foča već prepoznata na međunarodnom tržištu aktivnog, prirodnog i avanturističkog turizma.

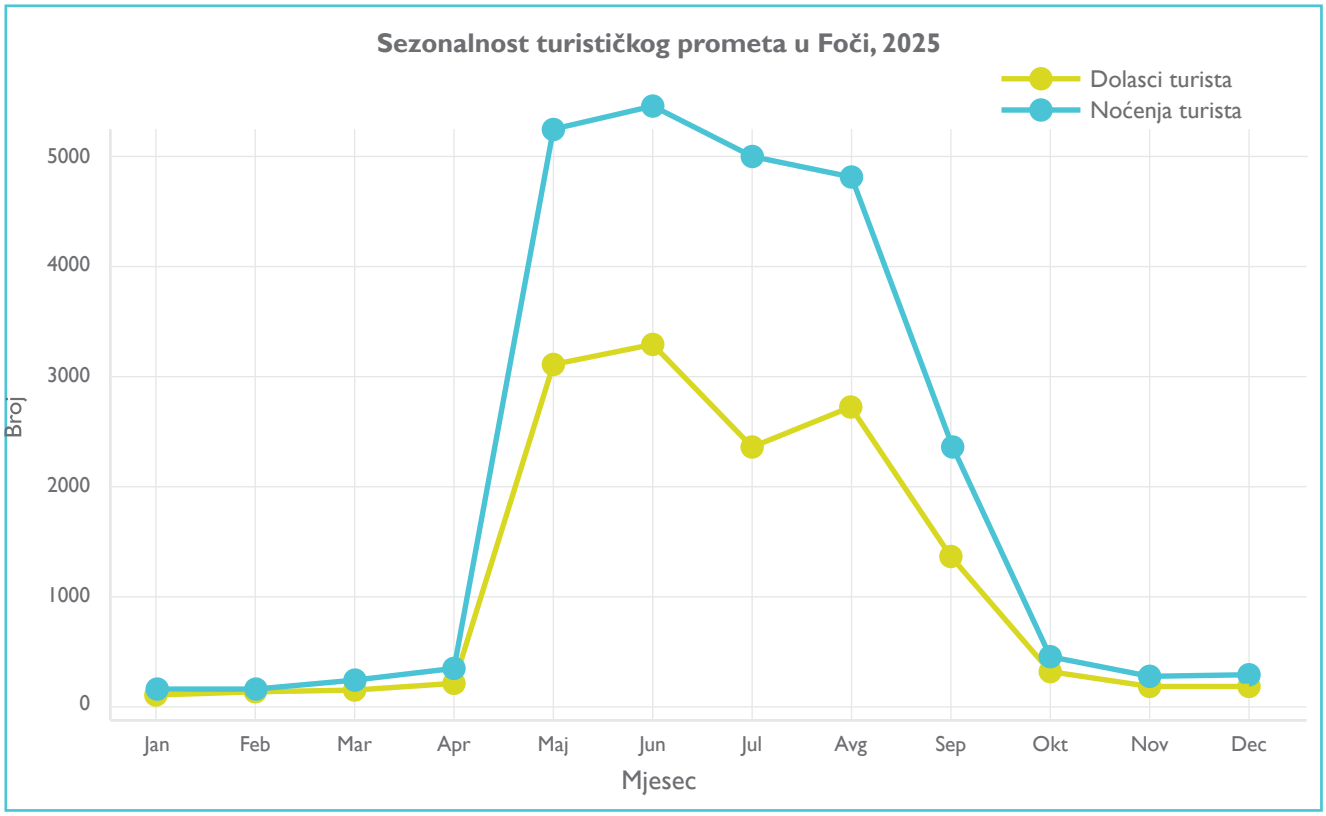
Grafikon 2. Kretanje dolazaka i noćenja turista u Foči, 2011-2025

Izvor:Turistička organizacija Foča

Turistički promet u Foči i Plužinama pokazuje izraženu sezonalnost. Najveći broj posjeta, dolazaka i noćenja ostvaruje se tokom ljetnjih mjeseci, posebno u periodu od maja do septembra. Ovakva sezonalnost povezana je sa dominantnim proizvodima destinacije, prije svega raftingom, planinarenjem, aktivnostima na vodi, izletima, kampovima i boravkom u prirodi. Istovremeno, ona ukazuje na potrebu razvoja dodatnih sadržaja koji mogu produžiti sezonu i smanjiti zavisnost od nekoliko ljetnjih mjeseci.

Grafikon 3. Mjesečna distribucija dolazaka i noćenja turista u Foči, 2025

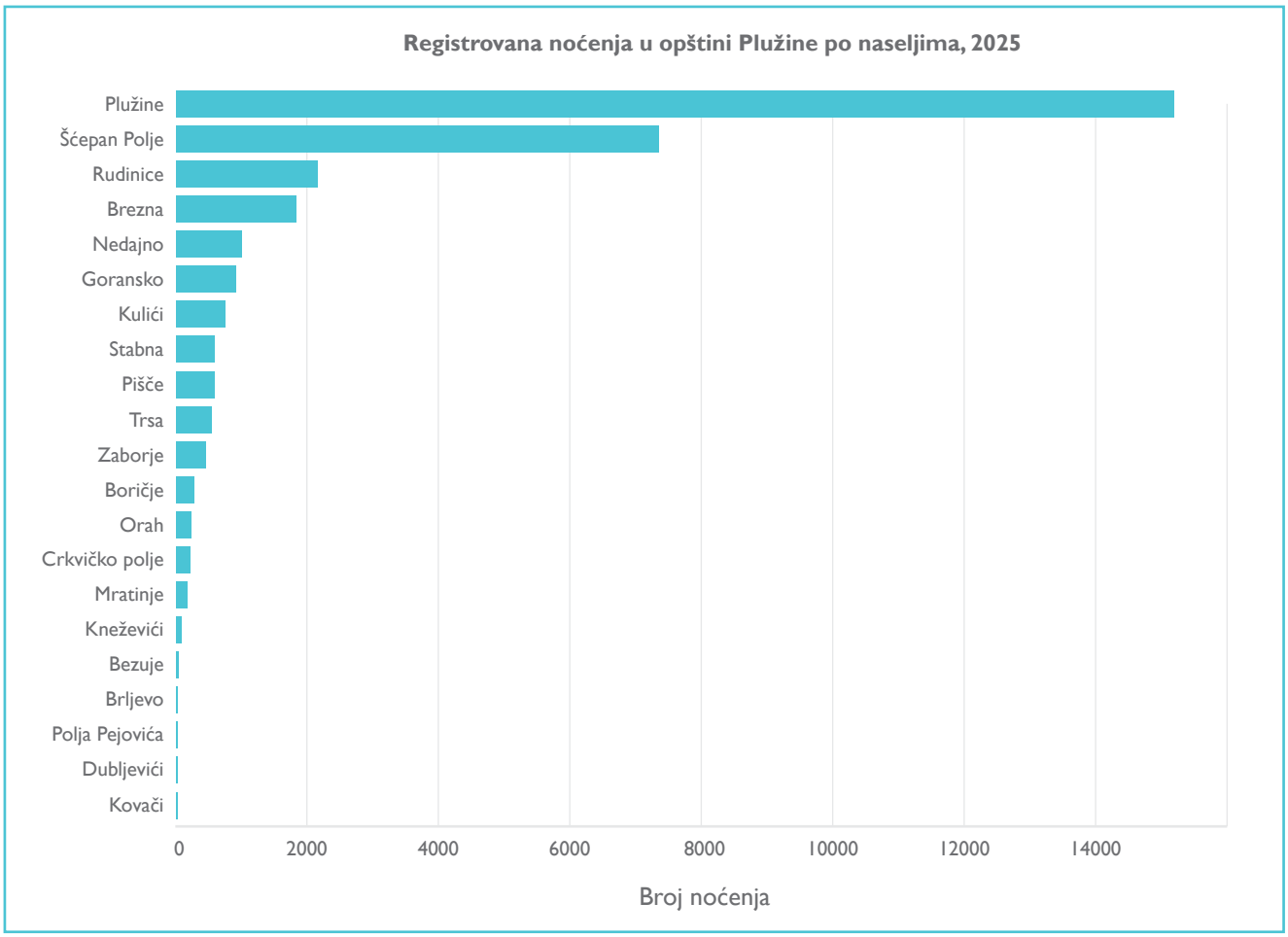
Izvor:Turistička organizacija Foča

Rafting na Tari i Drini ostaje najprepoznatljiviji generator turističkog prometa, naročito u Foči i u dijelu Plužina oko Šćepan Polja. Pored raftinga, sve veći značaj imaju planinarske ture, Pivsko jezero, Trnovačko jezero, Nacionalni park „Sutjeska", Park prirode „Piva", Durmitorski prsten, Via Ferrata Piva, manifestacije i ruralni sadržaji. Ovi sadržaji doprinose diversifikaciji prometa, ali još uvijek nisu dovoljno sistemski povezani u zajedničke prekogranične programe.

Smještajna ponuda u Foči je znatno šira nego što pokazuju podaci zvanične statistike koji obuhvataju samo dio kategorisanih objekata. Prema zvaničnoj statistici za 2025. godinu, evidentirano je pet aktivnih hotela, motela i pansiona, sa ukupno 161 sobom i 391 stalnim ležajem, čiju kategorizaciju vrši Ministarstvo trgovine i turizma Republike Srpske. Istovremeno, evidencija Grada Foča, koji je nadležan za kategorizaciju drugih vrsta smještaja, obuhvata 27 kampova sa 609 smještajnih jedinica i 2.292 ležaja, 10 kuća za odmor sa 57 ležaja, 26 soba za iznajmljivanje sa 65 ležaja i 41 apartman sa 126 ležaja. Ovi lokalno kategorisani kapaciteti raspolažu sa ukupno 2.540 ležaja, tako da zajedno sa hotelima, motelima i pansionima formalno evidentirana smještajna ponuda Foče iznosi najmanje 2.931 ležaj. Različite nadležnosti i sistemi evidencije istovremeno ukazuju na potrebu uspostavljanja objedinjene baze smještajnih kapaciteta, koja bi omogućila potpunije praćenje strukture, obima i razvoja turističke ponude na području Foče.

U Plužinama je tokom 2025. godine sprovedena analiza smještajnih kapaciteta koja je obuhvatila registrovane i neregistrovane smještajne jedinice. Evidentirano je ukupno 318 smještajnih jedinica sa 1.576 ležajeva, raspoređenih u 25 naselja. Najveći broj kapaciteta koncentrisan je na Šćepan Polju, u Plužinama i Breznima, što pokazuje da se smještajna ponuda razvija u više funkcionalnih zona: u rafting zoni, administrativnom centru, ruralnim područjima i planinskom zaleđu.

Grafikon 4. Registrovana noćenja u opštini Plužine po naseljima, 2025

Izvor: Park prirode „Piva"

Prostorna raspodjela smještaja i turističkog prometa pokazuje da se destinacija ne razvija samo oko urbanih centara, već i oko ključnih prirodnih i avanturističkih lokaliteta. U Foči su to prije svega rafting kampovi, područje Tjentišta i Nacionalnog parka „Sutjeska", kao i pravci prema Tari, Drini i planinskim područjima. U Plužinama se izdvajaju Šćepan Polje, Plužine, Pivsko jezero, Brezna, Trsa i druga ruralna i planinska naselja.

Turisti na ovo područje dolaze različitim kanalima. Dio posjetilaca koristi usluge rafting kampova, turističkih agencija i organizovanih tura, dok sve veći broj dolazi individualno, preko online platformi, društvenih mreža i direktnih preporuka. U Plužinama su online platforme posebno važne za privatni smještaj, dok organizovane ture realizuju domaći i regionalni operateri. Ovakva struktura dolazaka povećava značaj digitalne vidljivosti, tačnih informacija i bolje koordinacije između javnih institucija i privatnih pružalaca usluga.

Manifestacije doprinose turističkom prometu, posebno tokom ljetnje sezone. U Plužinama se posebno izdvaja „Pivska priča", koja je 2025. godine privukla oko 13.000 posjetilaca, dok se turistička ponuda dopunjuje književnim, kulturnim, folklornim, vjerskim i sportskim događajima. U Foči sportske i kulturne manifestacije, uključujući „Football Friends", imaju potencijal za dodatnu turističku valorizaciju, naročito ako se bolje povežu sa smještajem, lokalnom gastronomijom i outdoor ponudom.

Postojeći podaci potvrđuju da Foča i Plužine imaju rastuću turističku aktivnost, ali i potrebu za boljim

praćenjem turističkih tokova. Evidencije se razlikuju po metodologiji, obuhvatu i pouzdanosti, naročito kada je riječ o privatnom smještaju, kampovima, jednodnevnim posjetama, posjetama zaštićenim područjima i korišćenju pojedinačnih turističkih proizvoda. Za upravljanje integrisanom destinacijom biće potrebno razvijati usklađeniji sistem razmjene podataka između Opštine Foča, Opštine Plužine, Turističke organizacije Foča, Parka prirode „Piva", Nacionalnog parka „Sutjeska", smještajnih objekata, kampova i turističkih operatera.

Sa stanovišta daljeg razvoja destinacije, ključni izazovi su produženje boravka, smanjenje sezonalnosti, bolja prostorna raspodjela posjetilaca i veća potrošnja u lokalnoj ekonomiji. To zahtijeva bolje povezivanje raftinga, planinarenja, Pivskog jezera, Nacionalnog parka „Sutjeska", Parka prirode „Piva", kulturnog nasljeđa, ruralnih domaćinstava, manifestacija i lokalne gastronomije.

Turistička infrastruktura, dostupnost i komunalna opremljenost

Turistička infrastruktura, dostupnost i komunalna opremljenost predstavljaju važne preduslove za razvoj integrisane destinacije Foča - Plužine. Područje raspolaže izuzetnim prirodnim resursima i razvijenom osnovom za aktivni i avanturistički turizam, ali je kvalitet turističkog doživljaja u velikoj mjeri uslovljen stanjem putne, komunalne, informativne i prateće posjetilačke infrastrukture. Ovo je posebno važno zbog prostorne razuđenosti destinacije, planinskog karaktera terena i činjenice da se veliki dio turističkih aktivnosti odvija u kanjonima, na rijekama, jezerima, planinskim stazama, vidikovcima i udaljenim ruralnim lokalitetima.

Saobraćajna dostupnost ima strateški značaj za razvoj turizma u obje opštine. Foča ima važnu tranzitnu i poveznu funkciju, jer se preko njene teritorije odvijaju putni pravci koji povezuju istočni dio Republike Srpske i Bosne i Hercegovine sa Crnom Gorom, Srbijom, Hercegovinom i širim regionalnim prostorom. Posebno je važan magistralni putni pravac prema Brodu na Drini i Šćepan Polju, koji predstavlja jednu od ključnih saobraćajnih veza za prekograničnu destinaciju Foča - Plužine. Dostavljeni podaci navode da opština Foča ima 376,20 km kategorisanih puteva, uključujući magistralne, regionalne i lokalne puteve, kao i 215,70 km lokalnih kategorisanih puteva i 524 km nekategorisanih putnih pravaca.

Kvalitet pojedinih putnih pravaca, naročito onih koji vode ka graničnom prelazu, rafting zonama, planinskim područjima i udaljenim lokalitetima, ostaje važan faktor za razvoj turističke ponude. Putni pravac Foča - Brod na Drini - Šćepan Polje posebno je značajan jer povezuje rafting zone, kanjon Tare, pristup Plužinama, Parku prirode „Piva" i dalje pravce prema Durmitoru i drugim atrakcijama u Crnoj Gori. Zbog toga su dostupnost, održavanje putne infrastrukture, turistička signalizacija i informisanje putnika važni elementi funkcionisanja zajedničke destinacije.

U Plužinama je turistička infrastruktura tokom prethodne decenije unapređivana kroz različite projekte i ulaganja u sadržaje namijenjene posjetiocima. Posebno se izdvajaju uređeni vidikovci, odmorišta, informativne table, klupe, signalizacija, parkovski sadržaji i manja turistička infrastruktura u samom gradu i na važnijim turističkim pravcima. Kao značajni vidikovci navode se Babina greda u selu Unač, Budanj iznad Plužina, Zarisnik, vidikovac na Dubljevićima i vidikovac u pećini Šupljača na putu Plužine - Trsa. Odmorišta su uređena na više lokacija, uključujući Goransko, most na Pivskom jezeru, ulaz u Plužine, kanjon Pive, Stabanska jezera, eko park u Plužinama, park na obali Pivskog jezera i gradski park u Plužinama.

Opremljenost lokaliteta klupama, stolovima, nadstrešnicama i sadržajima za odmor doprinosi kvalitetu boravka posjetilaca, naročito na pravcima koji se koriste za panoramske vožnje, planinarenje, izlete i aktivnosti

na vodi. Park prirode „Piva" je samostalno izradio i postavio više od 150 klupa za odmor na brojnim lokalitetima, što pokazuje kontinuirano ulaganje u osnovnu posjetilačku infrastrukturu. Takva infrastruktura ima važnu ulogu u usmjeravanju kretanja posjetilaca i boljoj organizaciji prostora.

Važan doprinos razvoju male turističke infrastrukture ostvaren je kroz projekat „Turizam, adrenalin i rafting avantura" - T.A.R.A. Kroz ovaj projekat realizovana su ulaganja prekograničnog karaktera, uključujući postavljanje pristaništa / pontona na Pivskom jezeru, razvoj turističke signalizacije i vidikovaca na panoramskom turističkom putu na fočanskoj strani kanjona Tare, platforme za posmatranje ptica i divljih životinja u obje opštine, kao i uređenje pristupnih tačaka na turističkim lokacijama. Ova ulaganja predstavljaju važnu osnovu za dalji razvoj aktivnog i prirodnog turizma, ali zahtijevaju redovno održavanje i uključivanje u širi sistem upravljanja destinacijom.

Informativna infrastruktura u Plužinama obuhvata info table na ulazima u Park prirode „Piva", table sa osnovnim informacijama o zaštićenom području, pravilima ponašanja i naknadama za korišćenje prostora, kao i edukativne i informativne table o prirodnim vrijednostima. U centru Plužina postavljena je i interaktivna pametna klupa koja posjetiocima omogućava pristup informacijama o turističkoj ponudi, Parku prirode „Piva" i servisnim informacijama, kao i pristup internetu i punjenje mobilnih uređaja.

Jedan od važnih izazova u Plužinama odnosi se na zastarjelu turističku signalizaciju. Postojeća signalizacija, postavljena 2008. godine, u značajnoj mjeri je prevaziđena, pa je njena obnova planirana kroz projekat T.A.R.A. v.2.0. Planom je predviđena nova turistička signalizacija za najvažnije lokalitete i objekte, uključujući ulazak u Park prirode „Piva", Pivski manastir, branu Mratinje, Plužine kao turističku destinaciju, gradsku plažu, sportski centar, parkiralište, gradski park, avanturistički park, vidikovce Babina greda i Budanj, stećke na Unču, Trnovačko jezero, Pivsko jezero, Stabanska jezera i vodopad na Vrbnici. Instalacija znakova planirana je za 2026. godinu.

U Foči je prateća turistička infrastruktura povezana sa rafting kampovima, Nacionalnim parkom „Sutjeska", planinskim i izletničkim pravcima, kao i urbanim sadržajima u samom gradu. Dostupni podaci daju više informacija o opštoj javnoj infrastrukturi nego o specifičnoj turističkoj opremljenosti, ali je jasno da Foča raspolaže važnim elementima za razvoj turističkih usluga: putnom mrežom, sportskim objektima, komunalnim službama, kapacitetima za održavanje javnih površina, vodosnabdijevanjem, odvozom otpada i osnovnim urbanim uslugama. U sportsku i rekreativnu infrastrukturu ubrajaju se gradski stadion, gradska sportska dvorana, Sportski centar „Partizan", teniski tereni i Akva park „Ušće".

Za Foču su posebno značajna ulaganja koja su kroz projekat T.A.R.A. realizovana na fočanskoj strani kanjona Tare, uključujući turističku signalizaciju, vidikovce i druge elemente male infrastrukture na panoramskim i turistički frekventnim pravcima. Ova ulaganja dopunjuju postojeću ponudu rafting kampova, Nacionalnog parka „Sutjeska" i planinskih ruta, ali ukazuju i na potrebu da se mala turistička infrastruktura sistemski održava i povezuje sa informacijama koje pružaju Turistička organizacija Foče, turistički operateri, rafting kampovi i upravljači zaštićenih područja.

Komunalna infrastruktura je važna za održivost turističkog razvoja, posebno tokom ljetnje sezone, kada se povećava broj posjetilaca i pritisak na rijeke, jezera, kampove, izletišta i zaštićene prostore. U Foči komunalne djelatnosti obavljaju nadležni opštinski organi i javna preduzeća, uključujući Komunalno preduzeće „Komunalac" i preduzeće „Izvor" za vodovod i kanalizaciju. Usluga sakupljanja, transporta i odlaganja otpada organizuje se za gradsko područje, prigradska naselja uz putne pravce, kao i za rafting kampove na rijeci Drini. Prema dostupnim podacima, usluge odvoza smeća koristi oko 4.300 domaćinstava i 370 pravnih lica, a pokrivenost teritorije opštine ovom uslugom iznosi oko 85%.

Vodosnabdijevanje i kanalizaciona infrastruktura predstavljaju važan uslov kvaliteta turističkih usluga, posebno za smještajne objekte, kampove, ugostiteljstvo i javne sadržaje. U Foči preduzeće „Izvor" održava oko 120 km primarne i sekundarne vodovodne mreže, dok kanalizaciona mreža obuhvata oko 50 km. Dostavljeni podaci ukazuju da kanalizaciona mreža nije u dobrom stanju i da postoji potreba za ozbiljnijom rekonstrukcijom, što je posebno važno u kontekstu zaštite rijeka i očuvanja kvaliteta životne sredine.

U Plužinama se održavanje ambijentalne higijene i posjetilačke infrastrukture sprovodi kroz aktivnosti Parka prirode „Piva", naročito tokom ljetnje turističke sezone. Poseban izazov predstavlja održavanje čistoće u kanjonskom dijelu i na lokacijama sa pojačanom frekvencijom vozila i posjetilaca. U izvještaju Parka prirode „Piva" navodi se da se na pojedinim lokacijama dugoročno uočava odlaganje većih količina otpada od strane nesavjesnih posjetilaca, što ukazuje na potrebu za dodatnim preventivnim i edukativnim mjerama, kao i unapređenjem sistema upravljanja otpadom u najopterećenijim zonama.

Informacije za posjetioce još uvijek su fragmentisane i često organizovane po administrativnim granicama, a ne prema logici kretanja turista kroz destinaciju. Foča i Plužine imaju internet prezentacije turističkih organizacija, zaštićenih područja, operatera i smještajnih objekata, kao i prisustvo na društvenim mrežama, ali nedostaje jedinstven i redovno ažuriran pregled zajedničke ponude, ruta, lokaliteta, servisnih informacija i dostupnih usluga. Sa aspekta integrisane destinacije, posebno je važno uskladiti fizičku signalizaciju, informativne sadržaje i digitalne mape na pravcima koji povezuju rafting zone, planinske staze, vidikovce, jezera, kulturno-istorijske lokalitete i urbane centre.

Za dalji razvoj destinacije posebno je važno da se pojedinačna ulaganja u infrastrukturu povežu u funkcionalan sistem. To podrazumijeva redovno održavanje postojećih sadržaja, planiranje novih ulaganja na osnovu stvarnih tokova posjetilaca, jasniju podjelu odgovornosti između javnih institucija, zaštićenih područja, turističkih organizacija i operatera, kao i bolju povezanost fizičke, komunalne i informativne infrastrukture.

Institucionalni okvir i akteri u turizmu

Institucionalni okvir razvoja turizma na području Foče i Plužina zasniva se na djelovanju lokalnih samouprava, turističkih organizacija, upravljača zaštićenih područja, javnih službi, turističkih operatera, organizacija civilnog društva, sportskih i planinarskih udruženja, lokalnih zajednica i pružalaca usluga u turizmu. Budući da se radi o prekograničnom prostoru koji se u turističkom smislu sve više posmatra kao povezana cjelina, posebnu važnost ima koordinacija između aktera sa obje strane granice.

Na lokalnom nivou, ključnu razvojnu i koordinacionu ulogu imaju Opština Foča i Opština Plužine. One su nadležne za lokalne razvojne politike, prostorno i komunalno uređenje, planiranje javnih ulaganja, podršku turističkim projektima, saradnju sa višim nivoima vlasti i međunarodnim donatorima, kao i za iniciranje i sprovođenje projekata relevantnih za razvoj turizma.

U Foči važnu ulogu u promociji i razvoju turističke ponude ima Turistička organizacija Foča. Njena uloga obuhvata promociju destinacije, informisanje posjetilaca, predstavljanje turističkih proizvoda i saradnju sa lokalnim pružaocima usluga. Posebno je značajna u povezivanju rafting kampova, turističkih operatera, smještajnih kapaciteta, lokalnih manifestacija, vodiča i drugih aktera koji učestvuju u turističkoj ponudi opštine. Pored Turističke organizacije, u budućnosti će značajnu ulogu imati i novoformirani Park prirode „Tara“, koji će se starati o zaštićenom području na desnoj obali kanjona rijeke Tare. U Foči relevantnu ulogu imaju i nadležna odjeljenja Opštinske uprave Foča, naročito u oblastima privrede, društvenih djelatnosti, prostornog uređenja, komunalnih poslova, inspekcijskog nadzora, civilne zaštite i implementacije projekata.

U Plužinama ključnu ulogu u razvoju, promociji, informisanju posjetilaca i upravljanju turističkim sadržajima ima Park prirode „Piva”. Njegova uloga je specifična jer objedinjuje upravljanje zaštićenim područjem i obavljanje poslova lokalne turističke organizacije za područje opštine Plužine. Skupština Opštine Plužine je 2019. godine prenijela Parku prirode „Piva” d.o.o. poslove lokalne turističke organizacije, čime je Park postao centralni institucionalni i operativni akter u oblasti turizma u Plužinama.

Park prirode „Piva” u praksi učestvuje u promociji destinacije, informisanju posjetilaca, evidenciji posjeta i noćenja, analizi smještajnih kapaciteta, održavanju dijela turističke infrastrukture, pripremi signalizacije, podršci manifestacijama i saradnji sa lokalnom zajednicom. Zbog toga ga u kontekstu ove Strategije treba posmatrati kao objedinjeni institucionalni akter koji povezuje zaštitu prirodnih vrijednosti, turističko informisanje, promociju i razvoj ponude u Plužinama.

Zaštićena područja predstavljaju jedan od najvažnijih institucionalnih oslonaca turističkog razvoja. Na strani Foče, Nacionalni park „Sutjeska” ima ključnu ulogu u upravljanju prirodnim, memorijalnim, planinskim i posjetilačkim sadržajima na području Tjentišta, Perućice, Maglića, Zelengore i drugih lokaliteta. Tu je i Park prirode „Tara“ sa nadležnostima upravljanja zaštićenim područjem na desnoj obali kanjona rijeke Tare. Na strani Plužina, Park prirode „Piva” i dio Nacionalnog parka „Durmitor” koji se nalazi na teritoriji opštine Plužine predstavljaju osnovu za razvoj prirodnog, aktivnog i avanturističkog turizma. Ovi akteri su važni ne samo za zaštitu prirode, već i za upravljanje posjetama, informisanje, usmjeravanje kretanja posjetilaca i razvoj održivog korišćenja prostora.

Značajnu ulogu u turističkom sistemu imaju privatni turistički operateri, rafting kampovi, turističke agencije, smještajni objekti, ugostitelji, ruralna domaćinstva, pružaoci usluga krstarenja, vodiči, skiperi i organizatori outdoor aktivnosti. U Foči je posebno razvijen sektor rafting kampova i operatera, dok se u Plužinama, pored raftinga, sve više razvijaju usluge povezane sa Pivskim jezerom, planinarenjem, jeep safari turama, ATV turama, jahanjem, biciklizmom, zip line sadržajima i drugim aktivnostima u prirodi.

Privatni sektor je ključan za formiranje konkretne turističke ponude, ali je njegova uključenost u planiranje, evidenciju, promociju i standardizaciju usluga još uvijek neujednačena. Dio ponude razvija se kroz formalnu saradnju sa javnim institucijama, dok se dio odvija kroz individualne inicijative, sezonske aktivnosti i online platforme. Zbog toga je važno jačati redovne kanale komunikacije između javnog sektora, upravljača zaštićenih područja i privatnih pružalaca usluga.

Organizacije civilnog društva, sportska udruženja i lokalni klubovi predstavljaju važan resurs za razvoj aktivnog turizma i uključivanje lokalne zajednice. U Foči djeluju planinarska društva, Spasilački klub „Wolf”, speleološko društvo, sportsko-ribolovačko društvo i klub terenskih vozila, uz širu mrežu sportskih organizacija i udruženja. Dostavljeni podaci navode da na teritoriji opštine Foča aktivno djeluje 19 sportskih organizacija, uključujući Planinarsko društvo „Zelengora”, PSD „Vučja stopa”, Spasilački klub „Wolf”, Speleološko društvo

„Ursus Spelaeus", Sportsko-ribolovačko društvo „Mladica" i Klub terenskih vozila „Foča Off Road Team".

U Plužinama važnu ulogu imaju lokalna udruženja, sportski klubovi, planinarski klubovi, kulturne organizacije, organizatori manifestacija, lokalna domaćinstva i pružaoci usluga u ruralnim područjima. Park prirode „Piva" kroz saradnju sa lokalnom zajednicom pruža podršku stanodavcima, pružaocima usluga, organizatorima događaja, sportskim i kulturnim akterima, čime dodatno povezuje javni sektor, lokalnu zajednicu i turističko tržište.

Važan dio institucionalnog okvira čine i institucije viših nivoa vlasti. Na strani Bosne i Hercegovine i Republike Srpske relevantne su institucije nadležne za turizam, prostorno planiranje, saobraćaj, zaštitu životne sredine, statistiku, zaštitu i spasavanje, kulturno nasljeđe i granične procedure. Na strani Crne Gore relevantne su institucije nadležne za turizam, ekologiju i održivi razvoj, zaštićena područja, kulturu, saobraćaj, bezbjednost i inspekcijski nadzor. Njihova uloga je posebno važna za pitanja koja prevazilaze lokalne nadležnosti, kao što su granični prelazi, magistralni putni pravci, režimi zaštite prirode, kategorizacija smještaja, turistička statistika i veća infrastrukturna ulaganja.

Dosadašnja saradnja između Opštine Foča, Opštine Plužine, Turističke organizacije Foča, Parka prirode „Tara" i Parka prirode „Piva" pokazuje da postoji institucionalna osnova za dalji razvoj zajedničke destinacije. Ipak, ta saradnja se često odvija kroz projekte, pojedinačne inicijative i lične kontakte. Za dugoročniji razvoj potrebno je jačati redovne oblike koordinacije, razmjenu informacija, uključivanje privatnog sektora i jasniju podjelu odgovornosti između institucija i aktera koji učestvuju u turističkom razvoju.

Prekogranična saradnja i dosadašnji projekti

Prekogranična saradnja između Foče i Plužina predstavlja važnu osnovu za razvoj integrisane turističke destinacije. Iako se dvije opštine nalaze u različitim državama, njihov geografski, prirodni i turistički prostor funkcioniše kao povezana cjelina. Rijeka Tara, kanjon Tare, Maglić, Trnovačko jezero, Nacionalni park „Sutjeska", Park prirode „Tara", Park prirode „Piva", Pivsko jezero i širi planinski prostor čine osnovu za zajednički razvoj aktivnog i održivog turizma.

Saradnja Foče i Plužina razvijala se kroz više projektnih ciklusa. Prema nalazima finalne evaluacije projekta T.A.R.A, institucionalna saradnja dvije opštine započela je 2009. godine, uz podršku GIZ-a. Na toj osnovi razvijen je projekat „Održivi prekogranični razvoj opština Foča i Plužine", finansiran kroz IPA program prekogranične saradnje Bosna i Hercegovina - Crna Gora 2007-2013, koji je realizovan u periodu 2013-2015. godine. Ovaj kontinuitet saradnje kasnije je nastavljen kroz projekte T.A.R.A. i T.A.R.A. v.2.0.

Najznačajniji prethodni projekat za razvoj zajedničke turističke destinacije bio je projekat „Turizam, adrenalin i rafting avantura" - T.A.R.A. Projekat je realizovan kroz partnerstvo Opštine Plužine, Opštine Foča, Parka prirode „Piva" i Turističke organizacije opštine Foča, uz finansijsku podršku Evropske unije u okviru IPA II programa prekogranične saradnje Bosna i Hercegovina - Crna Gora. Ukupan budžet projekta iznosio je 499.654 EUR, od čega je doprinos Evropske unije iznosio 399.654 EUR, a projekat je trajao od decembra 2019. do januara 2022. godine.

Projekat T.A.R.A. bio je usmjeren na kreiranje integrisane prekogranične turističke destinacije, međunarodno prepoznatljive za aktivni turizam. Njegovi glavni rezultati odnosili su se na zajedničko brendiranje i promociju, razvoj prekograničnih turističkih proizvoda, unapređenje male turističke infrastrukture i jačanje bezbjednosti

posjetilaca na turističkim lokacijama. Time je projekat dao osnov za povezivanje ponude dvije opštine i za njihovo zajedničko tržišno pozicioniranje.

U okviru projekta razvijani su dnevni i višednevni turistički proizvodi, hiking i biking rute, sportske manifestacije i novi sadržaji vezani za aktivni turizam. Projekat je doprinio razvoju proizvoda kao što su penjališta, speleološke / pećinske staze i kajaking, uz razmjenu iskustava i opreme između partnera. Ulaganja u malu turističku infrastrukturu obuhvatila su pristanište / ponton na Pivskom jezeru, turističku signalizaciju i vidikovce na fočanskoj strani kanjona Tare, platforme za posmatranje ptica i divljih životinja, kao i pristupne tačke na turističkim lokacijama.

Važan rezultat projekta T.A.R.A. bio je i razvoj mehanizama za unapređenje bezbjednosti posjetilaca. Projekat je podržao koordinaciju Spasilačkog kluba „Wolf" i drugih relevantnih službi i aktera sa obje strane granice, razvoj procedura komunikacije i zajedničkog djelovanja, organizaciju vježbi i nabavku opreme. Posebno je značajna nabavka satelitskog telefona za područje Trnovačkog jezera, kao udaljene planinske lokacije bez adekvatne pokrivenosti mobilnom mrežom.

Projekat je doprinio i jačanju institucionalne saradnje između lokalnih samouprava, Parka prirode „Piva", Turističke organizacije Foča, turističke privrede, javnih službi i drugih lokalnih aktera. Forum za prekograničnu saradnju korišćen je kao prostor za uključivanje ciljnih grupa i korisnika, uključujući pružaoce usluga, spasilačke službe, sportske aktere, turističke novinare i blogere.

Na rezultate projekta T.A.R.A. nadovezuje se projekat „Turizam, adrenalin i rafting avantura v.2" - T.A.R.A. v.2, koji se realizuje u okviru IPA III programa prekogranične saradnje Bosna i Hercegovina - Crna Gora. Projekat realizuju Opština Plužine i Opština Foča u saradnji sa Parkom prirode „Piva" i Turističkom organizacijom opštine Foča. Ukupna vrijednost projekta iznosi 529.082,53 EUR, od čega Evropska unija finansira 447.200 EUR.

T.A.R.A. v.2 nastavlja prethodnu projektnu logiku kroz nabavku opreme i aktivnosti usmjerene na obogaćivanje turističke ponude. Među važnim rezultatima i planiranim aktivnostima izdvajaju se priprema nove turističke signalizacije za ključne lokalitete u Plužinama, uključujući Park prirode „Piva", Pivski manastir, branu Mratinje, gradsku plažu, vidikovce, Trnovačko jezero, Pivsko jezero, Stabanska jezera i druge lokalitete. Kroz projekat su nabavljena i električna bicikla za potrebe Parka prirode „Piva", čime se dodatno podržava razvoj aktivnog i održivog turizma.

Dosadašnji projekti pokazali su da Foča i Plužine imaju kapacitet za zajedničko planiranje i sprovođenje prekograničnih intervencija. Posebno važni rezultati odnose se na jačanje partnerskih odnosa, razvoj zajedničkog identiteta destinacije, unapređenje infrastrukture, razvoj novih proizvoda, promociju i bezbjednost posjetilaca. Istovremeno, dio rezultata zahtijeva redovno održavanje i nastavak saradnje nakon završetka projektnih ciklusa.

U narednom periodu biće važno da se rezultati prethodnih projekata redovno održavaju i koriste kao osnova za nove zajedničke aktivnosti. To se posebno odnosi na malu turističku infrastrukturu, zajedničku promociju, turističke proizvode, bezbjednosne procedure i kontakte između aktera sa obje strane granice.

Bezbjednost posjetilaca, zaštita prirode i upravljanje rizicima

Bezbjednost posjetilaca, zaštita prirode i upravljanje rizicima predstavljaju važno pitanje za razvoj destinacije Foča - Plužine. Turistička ponuda ovog područja zasniva se na aktivnostima koje se odvijaju u prirodnom okruženju, često na zahtjevnim i udaljenim terenima: na rijekama Tari, Drini i Pivi, na Pivskom jezeru, u kanjonima, na planinskim stazama, via ferrata pravcima, vidikovcima, šumskim i ruralnim područjima, kao i u zaštićenim područjima visokih prirodnih vrijednosti. Zbog toga razvoj turizma mora biti praćen jasnim pravilima korišćenja prostora, standardima bezbjednosti, preventivnim mjerama, informisanjem posjetilaca i koordinacijom službi.

Ovo je posebno važno jer se Foča i Plužine pozicioniraju kao destinacija aktivnog i avanturističkog turizma. Rafting, kajaking, planinarenje, pješačenje, Via Ferrata Piva, sportsko penjanje, biciklizam, off-road vožnje, ATV ture, zip line, jahanje i speleologija doprinose atraktivnosti destinacije, ali nose i određene rizike. Ti rizici zahtijevaju odgovarajuća pravila, obuke, nadzor, održavanje opreme i infrastrukture, kao i jasne procedure komunikacije između pružalaca usluga, Spasilačkog kluba „Wolf", javnih službi, upravljača zaštićenih područja i lokalnih samouprava.

Prethodni projekti prekogranične saradnje prepoznali su bezbjednost kao važan uslov održivog razvoja destinacije. Projekat T.A.R.A. je, pored brendiranja, razvoja turističkih proizvoda i male turističke infrastrukture, bio usmjeren i na uspostavljanje funkcionalnih mehanizama za povećanje bezbjednosti na turističkim lokacijama. Aktivnosti su obuhvatale koordinaciju Spasilačkog kluba „Wolf" i drugih relevantnih službi i aktera sa obje strane granice, razvoj procedura komunikacije i zajedničkog djelovanja, organizaciju vježbi i nabavku opreme.

Jedan od konkretnih primjera povezivanja infrastrukture i bezbjednosti bilo je uređenje pristupnih tačaka i bezbjednosnih izlaza na turističkim lokacijama. Posebno je značajna i nabavka satelitskog telefona za područje Trnovačkog jezera, kao udaljene planinske lokacije bez adekvatne pokrivenosti mobilnom mrežom. Ovakva rješenja su važna za brže reagovanje u slučaju nezgoda, povreda, gubljenja posjetilaca ili drugih vanrednih situacija.

Bezbjednosni izazovi posebno su izraženi na rijeci Tari, koja je najvažniji zajednički rafting resurs i jedan od najprepoznatljivijih proizvoda destinacije. Rafting zavisi od hidroloških uslova, vremenskih prilika, kvaliteta opreme, obučenosti skipera, organizacije polaznih i završnih tačaka, komunikacije između operatera i dostupnosti službi za intervenciju. Kako se rafting odvija u prekograničnom prostoru i uključuje veliki broj operatera, kampova, vodiča i posjetilaca, potrebna je stalna koordinacija kako bi se izbjegle gužve, smanjili rizici i unaprijedilo postupanje u slučaju nezgode.

U Plužinama se u 2025. godini bezbjednost posjetilaca ocjenjuje kao zadovoljavajuća, ali dostupni podaci ukazuju na potrebu daljeg uređenja pojedinih turističkih proizvoda i prostora. To se posebno odnosi na nove i rastuće sadržaje kao što su Via Ferrata Piva, krstarenje Pivskim jezerom, kajaking, planinarske i pješačke rute, Durmitorski prsten, off-road vožnje i posjete udaljenim lokalitetima. Za Via Ferrata Piva posebno je važno dalje definisati pravila korišćenja, uslove pristupa, odgovornosti i način upravljanja.

Zaštita prirode predstavlja drugi važan aspekt upravljanja rizicima. Turistički razvoj ovog područja zavisi od očuvanosti prirodnih vrijednosti, kvaliteta rijeka i jezera, šumskih i planinskih staništa, biodiverziteta i pejzaža. Upravljanje posjetama zato mora biti usklađeno sa režimima zaštite prirode, pravilima ponašanja, kapacitetima lokaliteta i principima odgovornog korišćenja prostora. Ovo je posebno važno u Nacionalnom parku „Sutjeska", Parku prirode „Tara", Parku prirode „Piva" i dijelu Nacionalnog parka „Durmitor" koji se nalazi na teritoriji opštine Plužine.

Park prirode „Piva" već sprovodi aktivnosti informisanja i usmjeravanja posjetilaca kroz postavljanje informativnih tabli na ulazima u zaštićeno područje, tabli sa pravilima ponašanja, kao i edukativnih sadržaja o prirodnim vrijednostima i zabrani loženja vatre. Poseban aspekt upravljanja rizicima odnosi se na prisustvo velikih zvijeri, prije svega mrkog medvjeda. U 2025. godini Park je nastavio učešće u interventnom timu za reagovanje u slučajevima konfliktnih situacija sa medvjedom i postavio informativne table sa preporukama za ponašanje u njegovim staništima.

Požari predstavljaju dodatni rizik, naročito u ljetnjim mjesecima i u uslovima sve izraženijih klimatskih promjena. Područje Foče i Plužina obuhvata velike šumske, kanjonske i planinske prostore, često teško dostupne službama za intervenciju. Požar u selu Brljevo tokom 2025. godine, u čijem su gašenju učestvovali zaposleni Parka prirode „Piva", nadležne službe i lokalno stanovništvo, pokazuje značaj prevencije, održavanja pristupnih puteva, zabrane loženja vatre i dobre koordinacije na terenu.

Rizici povezani sa sve većim brojem posjetilaca posebno su izraženi na popularnim i osjetljivim lokalitetima, kao što su Trnovačko jezero, Stabanska jezera, Pivsko jezero, Durmitorski prsten, kanjon Tare, planinske rute prema Maglići i Zelengori, kao i lokacije u Nacionalnom parku „Sutjeska" i Parku prirode „Piva". Na nekim od ovih lokaliteta posjetioci dolaze individualno, bez vodiča, oslanjajući se na digitalne mape i neformalne preporuke. To zahtijeva bolju dostupnost informacija o zahtjevnosti ruta, vremenskim uslovima, pravilima ponašanja, obaveznoj opremi, mogućnostima komunikacije i kontaktima za hitne situacije.

U Foči važnu ulogu u sistemu bezbjednosti mogu imati lokalni outdoor i sportski akteri, uključujući planinarska društva, Spasilački klub „Wolf", speleološko društvo, sportsko-ribolovačko društvo i klub terenskih vozila. Dostavljeni podaci navode da na teritoriji opštine djeluju Planinarsko društvo „Zelengora", PSD „Vučja stopa", Spasilački klub „Wolf", Speleološko društvo „Ursus Spelaeus", Sportsko-ribolovačko društvo „Mladica" i Klub terenskih vozila „Foča Off Road Team". Ovi akteri predstavljaju važan resurs za edukaciju posjetilaca, vodičke usluge, podršku u akcijama potrage i spasavanja i promovisanje odgovornog ponašanja u prirodi.

Važan izazov odnosi se i na upravljanje otpadom i očuvanje ambijentalne higijene na turistički opterećenim lokacijama. Povećan broj posjetilaca, sezonska koncentracija turista, intenzivniji saobraćaj i zadržavanje na vidikovcima, odmorištima, obalama rijeka i jezera stvaraju pritisak na komunalni sistem i prirodno okruženje. U Plužinama je posebno prepoznat problem odlaganja otpada u kanjonskom dijelu i uz frekventne turističke pravce, dok u Foči dalji razvoj turizma zahtijeva stalno usklađivanje komunalnih kapaciteta sa sezonskim opterećenjem.

Upravljanje rizicima mora obuhvatiti i kvalitet i formalizaciju turističkih usluga. To se posebno odnosi na aktivnosti koje zahtijevaju stručnu obuku, tehničku opremu i jasnu odgovornost pružalaca usluga, kao što su rafting, kajaking, Via Ferrata Piva, sportsko penjanje, speleologija, off-road vožnje i planinarske ture. Neujednačen kvalitet usluga, nedovoljna informisanost posjetilaca, nedostatak standardizovanih procedura i različit nivo obučenosti vodiča mogu povećati rizik od nezgoda i negativno uticati na reputaciju destinacije.

Posebno je važno da se sistem bezbjednosti i upravljanja rizicima razvija kao prekogranični sistem, a ne kao skup odvojenih lokalnih procedura. Turisti se kreću preko administrativnih i državnih granica, koriste usluge različitih operatera i posjećuju lokalitete koji su funkcionalno povezani. Zbog toga su zajedničke procedure komunikacije, redovne vježbe, razmjena kontakata, usaglašavanje osnovnih protokola i međusobno poznavanje službi od velikog značaja za efikasno reagovanje.

Zbog prirode turističkih aktivnosti u destinaciji Foča - Plužine, bezbjednost posjetilaca, zaštitu prirode i kvalitet turističkih usluga potrebno je posmatrati kao povezane elemente upravljanja rizicima.

Savremeni trendovi relevantni za razvoj destinacije

Razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine treba posmatrati u širem kontekstu savremenih promjena u turizmu. Riječ je o prekograničnom prostoru zasnovanom na prirodnim resursima, aktivnom odmoru, zaštićenim područjima, lokalnim zajednicama i potrebi za održivim upravljanjem posjetama. Globalni i evropski trendovi pokazuju da destinacije koje nude prirodu, autentične lokalne doživljaje, aktivni turizam i očuvanu životnu sredinu imaju značajan razvojni potencijal, ali samo ako razvoj turizma ne ugrožava resurse na kojima se ponuda zasniva.

Jedan od najvažnijih trendova je rast interesovanja za održivi turizam. Savremeni turisti sve više traže destinacije koje vode računa o zaštiti prirode, lokalnoj zajednici, autentičnosti i kvalitetu iskustva. Za Foču i Plužine ovo je posebno važno jer se turistička ponuda zasniva na rijekama, jezerima, kanjonima, planinama, šumama, biodiverzitetu i zaštićenim područjima. Održivi razvoj destinacije zato podrazumijeva pažljivo korišćenje prirodnih lokaliteta, održavanje staza, vidikovaca i odmorišta, unapređenje upravljanja otpadom, jasna pravila ponašanja u zaštićenim područjima i praćenje pritiska na najposjećenije lokalitete.

Drugi važan trend je rast aktivnog i avanturističkog turizma. Potražnja za boravkom u prirodi, fizičkom aktivnošću, jedinstvenim iskustvima, eko-turizmom i manjim grupama direktno odgovara postojećim i potencijalnim proizvodima Foče i Plužina. Rafting, planinarenje, kajaking, Via Ferrata Piva, sportsko penjanje, biciklizam, Durmitorski prsten, posmatranje divljih životinja, planinska jezera, ruralni boravak i lokalna gastronomija mogu činiti snažan portfolio aktivnog i održivog turizma. Ipak, dalji razvoj ne treba oslanjati samo na rafting, već na šire povezivanje vodenih, planinskih, ruralnih, kulturnih i gastronomskih sadržaja.

Sve veći značaj imaju i autentična lokalna iskustva. Turisti sve više traže kontakt sa lokalnom kulturom, hranom, načinom života, pričama, domaćinstvima i zajednicama. Za Foču i Plužine to znači da prirodne resurse treba povezivati sa lokalnim identitetom: pivskom i fočanskom gastronomijom, katunima i ruralnim domaćinstvima, lokalnim proizvodima, stočarstvom, pčelarstvom, šumskim plodovima, tradicionalnom pjesmom, kulturnim manifestacijama, vjerskim i memorijalnim lokalitetima.

Digitalno planiranje putovanja postaje sve važnije. Posjetioci sve češće koriste online platforme, društvene mreže, digitalne mape i preporuke drugih putnika. To otvara mogućnosti za manje destinacije, ali istovremeno povećava rizike ako informacije nisu tačne, ako rute nisu dobro označene ili ako posjetioci dolaze na osjetljive lokalitete bez vodiča i odgovarajuće opreme. Zbog toga digitalna vidljivost Foče i Plužina treba da bude povezana sa odgovornim informisanjem o rutama, težini staza, pravilima ponašanja, kontaktima za hitne situacije, vremenskim uslovima, graničnim prelazima i dostupnim lokalnim uslugama.

Klimatska otpornost i upravljanje rizicima postaju sve važniji za planinske i riječne destinacije. Ekstremni vremenski događaji, požari, promjene vodostaja, toplotni talasi i veći pritisci na prirodne resurse mogu

uticati na rafting, aktivnosti na vodi, planinarenje, boravak na jezerima i upravljanje šumskim i kanjonskim prostorima. Za Foču i Plužine to znači da razvoj turizma treba povezati sa procjenom rizika, preventivnim mjerama, obukama službi, jasnim procedurama reagovanja i saradnjom aktera sa obje strane granice.

Savremeni pristupi turizmu sve više pomjeraju fokus sa promocije pojedinačnih atrakcija ka upravljanju destinacijom kao cjelinom. Nije dovoljno promovisati pojedinačne lokalitete ili aktivnosti, već je potrebno upravljati kompletnim iskustvom posjetioca: dolaskom, informisanjem, kretanjem, smještajem, aktivnostima, bezbjednošću, lokalnom potrošnjom i zaštitom prirode. Za Foču i Plužine to znači da integrisana destinacija ne može biti samo promotivni slogan, već treba da se zasniva na funkcionalnoj saradnji, zajedničkim informacijama, povezanim proizvodima, razmjeni podataka i usklađenim standardima kvaliteta.

Poseban kontekst za ovu strategiju predstavlja različit stepen evropskih integracija Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Crna Gora je u naprednijoj fazi procesa pristupanja EU, dok je Bosna i Hercegovina kandidat za članstvo sa složenijom institucionalnom strukturom i ranijom fazom pristupnih pregovora. Ova razlika ima praktične posljedice za razvoj prekogranične destinacije, jer se zajedničko planiranje mora odvijati uz uvažavanje različitih pravnih, administrativnih, statističkih i institucionalnih sistema.

Upravo zbog toga evropske integracije treba posmatrati kao zajednički razvojni okvir. Zajednički projekti Foče i Plužina treba da budu usklađeni sa prioritetima EU u oblastima održivog turizma, zaštite prirode, zelene tranzicije, digitalizacije, otpornosti i prekogranične saradnje. Iskustvo prethodnih CBC projekata predstavlja važnu prednost, ali je potrebno dalje jačati kapacitete za korišćenje IPA i drugih evropskih fondova, kao i raditi na usklađivanju procedura i standarda gdje god je to moguće, naročito u oblasti bezbjednosti posjetilaca, vodičkih i outdoor usluga, turističke statistike, označavanja ruta, upravljanja otpadom i zaštite osjetljivih lokaliteta.

Digitalna i zelena tranzicija turizma posebno su važne za budući razvoj destinacije. Digitalna tranzicija obuhvata online promociju, digitalne mape, upravljanje podacima i komunikaciju sa turistima, dok zelena tranzicija podrazumijeva smanjenje negativnih uticaja turizma na prirodu, održivu mobilnost, smanjenje otpada, lokalne lance vrijednosti i odgovorno korišćenje resursa.

Važan trend je i razvoj turizma koji donosi korist lokalnim zajednicama. Uspješna destinacija ne mjeri se samo brojem turista, već i time koliko turizam doprinosi prihodima lokalnih pružalaca usluga, zapošljavanju, očuvanju lokalne kulture, revitalizaciji ruralnih područja i boljoj upotrebi lokalnih proizvoda. Za Foču i Plužine ovo je posebno značajno zbog demografskih izazova i depopulacije ruralnih područja. Povezivanje raftinga, planinarenja i jezerskog turizma sa ruralnim domaćinstvima, lokalnom hranom, vodičima, zanatima, manifestacijama i malim preduzetnicima može povećati lokalne koristi i smanjiti koncentraciju prihoda u ograničenom broju turističkih tačaka.

Prekogranično povezivanje ostaje važan instrument konkurentnosti. Male destinacije često nemaju dovoljno sadržaja da samostalno zadrže posjetioce duže vrijeme, ali povezivanjem komplementarnih proizvoda mogu postati znatno privlačnije. Foča i Plužine imaju upravo takvu mogućnost: rafting, Pivsko jezero, Nacionalni park „Sutjeska", Park prirode „Tara", Park prirode „Piva", Maglić, Trnovačko jezero, Durmitorski prsten, Via Ferrata Piva, planinarske i biciklističke rute, kulturno nasljeđe, lokalna hrana i manifestacije zajedno mogu činiti snažan višednevni turistički proizvod.

Različit stepen evropskih integracija ne treba posmatrati kao prepreku, već kao faktor koji zahtijeva pažljivo planiranje, koordinaciju i postepeno usklađivanje. Kroz prekograničnu saradnju Foča i Plužine mogu razvijati modele koji su u skladu sa evropskim principima teritorijalne saradnje, održivog upravljanja resursima i stvaranja koristi za zajednice sa obje strane granice.

Ključni nalazi analize stanja

Analiza stanja pokazuje da Foča i Plužine imaju snažnu osnovu za razvoj integrisane prekogranične turističke destinacije, zasnovanu na izuzetno vrijednim prirodnim resursima, komplementarnim turističkim atrakcijama, iskustvu u prekograničnoj saradnji i rastućem interesovanju za aktivni, prirodni i održivi turizam. Prostor dvije opštine u turističkom smislu već funkcioniše kao povezana cjelina, naročito kroz rijeku Taru, kanjon Tare, Pivsko jezero, Trnovačko jezero, Nacionalni park „Sutjeska", Park prirode „Tara", Park prirode „Piva", planinske masive i ruralni prostor.

Prirodni resursi predstavljaju najvažniju konkurentsku prednost destinacije. Foča raspolaže snažnim resursima povezanim sa Nacionalnim parkom „Sutjeska", Maglićem, Zelengorom, Tarom, Drinom i prašumom Perućicom, dok se Plužine izdvajaju po Pivskom jezeru, Parku prirode „Piva", Trnovačkom jezeru, Durmitoru, Pivskoj planini i kanjonima Pive i Tare. Ovi resursi su međusobno komplementarni i njihova puna vrijednost dolazi do izražaja tek kada se posmatraju kao dio zajedničkog prekograničnog turističkog prostora.

Turistički promet u obje opštine pokazuje pozitivne trendove, ali i izraženu sezonalnost. U Plužinama je tokom 2025. godine registrovano 19.778 turista i 32.448 noćenja, dok je Park prirode „Piva" evidentirao 40.074 posjete. U Foči je iste godine evidentirano 14.026 dolazaka i 24.700 noćenja turista, uz rast u odnosu na prethodnu godinu. Najveći dio prometa koncentrisan je u ljetnjim mjesecima, što potvrđuje zavisnost destinacije od sezonskih proizvoda kao što su rafting, aktivnosti na vodi, planinarenje, izleti i boravak u prirodi.

Rafting na Tari i Drini ostaje najprepoznatljiviji turistički proizvod i važan generator posjeta, naročito u Foči i zoni Šćepan Polja. Ipak, analiza pokazuje da se razvoj destinacije ne može dugoročno oslanjati samo na rafting. Postoji značajan prostor za jačanje i povezivanje drugih proizvoda: planinarenja, Pivskog jezera, Trnovačkog jezera, Via Ferrata Piva, Durmitorskog prstena, biciklizma, kulturno-istorijskog nasljeđa, ruralnih domaćinstava, lokalne gastronomije i manifestacija. Time bi se povećala dužina boravka, smanjila sezonalnost i proširile koristi za lokalnu ekonomiju.

Smještajna ponuda je raznovrsna, ali neujednačeno evidentirana. U Foči zvanična statistika ne obuhvata u potpunosti realnu turističku ponudu, naročito rafting kampove, privatni smještaj i sezonske kapacitete. U Plužinama je tokom 2025. godine evidentirano 318 smještajnih jedinica sa 1.576 ležajeva u 25 naselja, pri čemu su kapaciteti najviše koncentrisani u Šćepan Polju, Plužinama i Breznima. Za upravljanje destinacijom biće važno unaprijediti objedinjenu evidenciju smještaja, noćenja, posjeta, kampova, jednodnevnih izleta i korišćenja pojedinačnih turističkih proizvoda.

Turistička infrastruktura je unapređivana kroz lokalna ulaganja i projekte prekogranične saradnje, ali i dalje zahtijeva sistemsko održavanje i dopunjavanje. Posebno su važni putna dostupnost, turistička signalizacija, vidikovci, odmorišta, pristupne tačke, informativne table, komunalna opremljenost i digitalne informacije. Putni pravac Foča - Brod na Drini - Šćepan Polje ima ključni značaj za povezivanje destinacije, dok zastarjela ili neujednačena signalizacija i fragmentisane informacije otežavaju kretanje posjetilaca kroz zajednički prostor.

Komunalna infrastruktura i upravljanje otpadom predstavljaju važan uslov održivog razvoja turizma. Povećan broj posjetilaca tokom sezone stvara pritisak na rijeke, jezera, kampove, izletišta, vidikovce i zaštićena područja. U Foči je važna dalja modernizacija vodovodne i kanalizacione infrastrukture, dok je u Plužinama posebno izražen izazov održavanja čistoće u kanjonskom dijelu i na frekventnim turističkim pravcima. Očuvanje ambijentalne higijene mora biti sastavni dio turističkog upravljanja, a ne samo komunalna obaveza.

Institucionalni okvir za razvoj turizma postoji, ali zahtijeva bolju koordinaciju. Ključni akteri su Opština Foča, Opština Plužine, Park prirode „Piva", Turistička organizacija Foča, Park prirode „Tara", Nacionalni park „Sutjeska", privatni turistički operateri, rafting kampovi, pružaoci usluga na Pivskom jezeru, smještajni objekti, vodiči, sportska i planinarska udruženja, Spasilački klub „Wolf" i lokalne zajednice. Posebno je važno da se Park prirode „Piva" posmatra kao objedinjeni akter koji povezuje upravljanje zaštićenim područjem, turističko informisanje, promociju i poslove lokalne turističke organizacije za područje Plužina.

Dosadašnja prekogranična saradnja predstavlja važnu razvojnu osnovu za buduću integrisanu destinaciju. Partnerstvo Foče i Plužina razvijalo se kroz više faza, od saradnje podržane kroz GIZ, preko EU-funded CBC projekta „Održivi prekogranični razvoj opština Foča i Plužine", do projekata T.A.R.A. i T.A.R.A. v.2.0. Ove inicijative doprinijele su jačanju povjerenja između partnera, razvoju zajedničkih turističkih proizvoda, promociji, maloj turističkoj infrastrukturi i bezbjednosti posjetilaca. Njihovi rezultati sada zahtijevaju redovno održavanje i pretvaranje projektne saradnje u trajnije mehanizme destinacijskog upravljanja.

Bezbjednost posjetilaca i upravljanje rizicima imaju poseban značaj zbog prirode turističkih aktivnosti. Rafting, kajaking, planinarenje, Via Ferrata Piva, sportsko penjanje, off-road ture, biciklizam, boravak na jezerima i posjete udaljenim lokalitetima zahtijevaju jasna pravila, obučene pružaoce usluga, održavanu infrastrukturu, kvalitetnu opremu, informisane posjetioce i funkcionalnu koordinaciju aktera, uključujući Spasilački klub „Wolf". Posebno su važni rizici povezani sa rijekom Tarom, udaljenim planinskim lokalitetima, Trnovačkim jezerom, požarima, velikim zvijerima, neformalnim kretanjem posjetilaca i oslanjanjem na digitalne mape bez dovoljno lokalnih informacija.

Zaštita prirode mora ostati osnovni princip razvoja destinacije. Turistički razvoj Foče i Plužina zavisi od očuvanosti rijeka, jezera, šuma, planinskih staništa, biodiverziteta i pejzaža. Zbog toga je potrebno uskladiti razvoj turističkih proizvoda sa režimima zaštite u Nacionalnom parku „Sutjeska", novoformiranom Parku prirode „Tara", Parku prirode „Piva" i dijelu Nacionalnog parka „Durmitor", uz jasna pravila ponašanja, edukaciju posjetilaca, praćenje pritiska na osjetljive lokalitete i odgovorno korišćenje prostora.

Savremeni trendovi idu u prilog razvoju Foče i Plužina kao destinacije aktivnog i održivog turizma. Raste potražnja za prirodom, autentičnim lokalnim iskustvima, manjim grupama, aktivnim odmorom, digitalno dostupnim informacijama, lokalnom hranom, ruralnim sadržajima i odgovornim putovanjem. Istovremeno, ti trendovi zahtijevaju veći kvalitet upravljanja: bolje podatke, standarde usluga, digitalnu vidljivost, zelenu tranziciju, bezbjednost, klimatsku otpornost i veću uključenost lokalne zajednice.

Različit stepen evropskih integracija Bosne i Hercegovine i Crne Gore predstavlja specifičan kontekst za razvoj ove destinacije. Crna Gora je u naprednijoj fazi pristupanja EU, dok Bosna i Hercegovina ima složeniji institucionalni okvir i raniju fazu pristupnih pregovora. To zahtijeva pažljivo usklađivanje pravnih, administrativnih, statističkih i institucionalnih sistema, ali istovremeno otvara prostor da se kroz prekograničnu saradnju razvijaju modeli usklađeni sa evropskim principima teritorijalne saradnje, održivog upravljanja resursima i lokalnog razvoja.

Ključni razvojni izazov nije nedostatak atrakcija, već nedovoljna integrisanost postojećih resursa, proizvoda, informacija, podataka i aktera. Foča i Plužine već imaju prepoznatljive turističke resurse i proizvode, ali im je potreban stabilniji sistem zajedničkog planiranja, promocije, praćenja, informisanja, održavanja infrastrukture, upravljanja rizicima i povezivanja ponude. Upravo na toj osnovi treba graditi strateški okvir i akcioni plan za period 2026-2030.

SWOT ANALIZA

SNAGE

- Bogati i komplementarni prirodni resursi: Tara, Piva, Drina, Pivsko jezero, kanjoni, planine, šume, planinska jezera i zaštićena područja.
- Snažan potencijal za aktivni, avanturistički i prirodno zasnovan turizam: rafting, planinarenje, biciklizam, Via Ferrata Piva, zip-line, aktivnosti na vodi, outdoor ture i boravak u prirodi.
- Postojanje razvijenih i prepoznatljivih turističkih proizvoda, naročito raftinga, kao osnove za širu zajedničku prekograničnu ponudu.
- Komplementarnost Foče i Plužina kao osnova za razvoj integrisane prekogranične turističke destinacije.
- Iskustvo u prekograničnoj saradnji i realizaciji zajedničkih projekata u oblasti turizma i zaštite životne sredine.
- Postojanje relevantnih lokalnih aktera: opštine, Turistička organizacija Foča, Park prirode „Tara", „Piva", Nacionalni park „Sutjeska", Spasilački klub „Wolf", turistički operateri, rafting kampovi, udruženja i lokalne zajednice.
- Strateško opredjeljenje obje opštine ka razvoju održivog, aktivnog i prirodno zasnovanog turizma.

SLABOSTI

- Nedovoljno razvijena i neujednačena turistička infrastruktura, uključujući pristup lokalitetima, signalizaciju, staze, vidikovce, odmorišta i prateće sadržaje.
- Ograničena povezanost turističke ponude Foče i Plužina u jedinstvene prekogranične proizvode, rute i višednevne programe.
- Nedovoljna tržišna prepoznatljivost područja kao integrisane prekogranične turističke destinacije.
- Izražena sezonalnost turističkog prometa i koncentracija posjeta na ograničen broj aktivnosti, lokaliteta i perioda godine.
- Neujednačen kvalitet turističkih usluga i nedovoljno razvijeni standardi u pružanju usluga, interpretaciji, informisanju posjetilaca i promociji.
- Neujednačene evidencije i nedovoljno razvijen sistem razmjene podataka o posjetama, noćenjima, smještajnim kapacitetima, kampovima, jednodnevnim posjetama i korišćenju pojedinačnih turističkih proizvoda.
- Ograničeni ljudski i institucionalni kapaciteti za destinacijski menadžment, zajedničku promociju, razvoj proizvoda, upravljanje podacima i pripremu projekata.
- Nedovoljno razvijeni mehanizmi za održivo upravljanje posjetama, komunalnim opterećenjima, otpadom, zaštitom prirodnih resursa i smanjenjem negativnih uticaja turizma.

PRILIKE

- Rast tražnje za održivim, autentičnim i lokalno zasnovanim turističkim iskustvima u manje poznatim prirodnim destinacijama.
- Pozicioniranje Foče i Plužina kao održive prekogranične outdoor destinacije za aktivni odmor, avanturu, boravak u prirodi i putovanja van masovnih turističkih tokova.
- Razvoj višednevnih prekograničnih programa koji povezuju rafting, Pivsko jezero, Nacionalni park „Sutjeska", Park prirode „Tara", Park prirode „Piva", Maglić, Trnovačko jezero, Durmitorski prsten, Via Ferrata Piva, kulturno nasljeđe, lokalnu hranu i manifestacije.
- Jačanje ponude zasnovane na lokalnoj gastronomiji, posjetama ruralnim domaćinstvima, tradicionalnim proizvodima i neposrednom iskustvu života u lokalnoj zajednici.
- Produženje turističke sezone kroz proljećne i jesenje programe, planinske aktivnosti, fotografske ture, edukativne ture, manifestacije, boravak u prirodi i tematske programe za manje grupe.
- Korišćenje digitalne promocije, digitalnih mapa, podataka i pametnog upravljanja destinacijom za veću vidljivost, bolje informisanje posjetilaca i smanjenje negativnih uticaja turizma.
- Razvoj turizma koji donosi veće koristi lokalnim zajednicama kroz uključivanje vodiča, domaćinstava, lokalnih proizvođača, malih preduzetnika, udruženja i pružalaca usluga.
- Dostupnost EU fondova i programa prekogranične saradnje za održivi turizam, zelenu i digitalnu tranziciju, valorizaciju prirodnog i kulturnog nasljeđa, bezbjednost posjetilaca i razvoj pograničnih opština.

PRIJETNJE

- Različite faze procesa EU integracija Bosne i Hercegovine i Crne Gore, uključujući mogućnost promjene režima na granici u slučaju ulaska Crne Gore u EU, mogu otežati kretanje turista ako se ne obezbijedi pravovremeno institucionalno i administrativno usklađivanje.
- Klimatske promjene mogu negativno uticati na sezonalnost, vodostaje rijeka, bezbjednost aktivnosti u prirodi, biodiverzitet i ukupnu atraktivnost destinacije.
- Povećan rizik od šumskih požara, ekstremnih vremenskih događaja, suša, odrona i drugih hazarda može ugroziti prirodne resurse, turističku infrastrukturu, bezbjednost posjetilaca i reputaciju destinacije.
- Rizik od degradacije prirodnih resursa usljed nekontrolisanog rasta posjeta, neadekvatnog upravljanja otpadom, pritiska na osjetljive lokalitete i neodgovornog ponašanja posjetilaca.
- Povećana konkurencija drugih outdoor, planinskih i avanturističkih destinacija u regionu, posebno onih sa razvijenijom infrastrukturom, promocijom i sistemom upravljanja destinacijom.
- Depopulacija, starenje stanovništva i odlazak mladih iz pograničnih područja mogu ograničiti dostupnost radne snage, vodiča, preduzetnika i lokalnih pružalaca usluga u turizmu.
- Neujednačen kvalitet usluga, nedovoljno uređena pravila korišćenja pojedinih outdoor sadržaja i nedovoljna koordinacija u vanrednim situacijama mogu povećati rizik od nezgoda i negativno uticati na reputaciju destinacije.
- Regionalna politička, administrativna ili institucionalna nestabilnost može usporiti prekograničnu saradnju, zajedničko planiranje, realizaciju projekata i dugoročno upravljanje destinacijom.

STRATEŠKI OKVIR ZA PERIOD 2026-2030.

Strateški okvir Integrisane strategije razvoja održive turističke destinacije u prekograničnom području opština Foča i Plužine za period 2026-2030. zasnovan je na nalazima analize stanja, pregledu relevantnih lokalnih i programskih dokumenata, rezultatima konsultacija sa akterima i SWOT analizi. Analiza je pokazala da Foča i Plužine raspolažu izuzetno vrijednim i komplementarnim prirodnim, kulturnim i turističkim resursima, ali da oni još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri povezani u funkcionalnu, prepoznatljivu i tržišno jasno pozicioniranu prekograničnu turističku destinaciju.

SWOT analiza je ukazala na nekoliko ključnih pravaca budućeg razvoja: jačanje integrisane destinacije, unapređenje turističke infrastrukture, dostupnosti i kvaliteta usluga, razvoj povezanih turističkih proizvoda, bolje upravljanje podacima i informacijama, očuvanje prirodnih vrijednosti, jačanje otpornosti na klimatske i ekološke rizike, kao i unapređenje bezbjednosti posjetilaca. Savremeni trendovi u turizmu, posebno rast tražnje za održivim, aktivnim, lokalno zasnovanim i manje masovnim turističkim iskustvima, potvrđuju da Foča i Plužine imaju realan potencijal da se pozicioniraju kao prepoznatljiva prekogranična destinacija aktivnog i održivog turizma.

Strateški okvir polazi od činjenice da razvoj destinacije Foča - Plužine ne treba zasnivati samo na rastu broja posjetilaca, već na boljem povezivanju postojećih resursa, produženju boravka, većoj lokalnoj potrošnji, smanjenju sezonalnosti, unapređenju kvaliteta iskustva posjetilaca i očuvanju prirodnih vrijednosti. Poseban značaj ima i unapređenje sistema prikupljanja, razmjene i korišćenja podataka o turističkom prometu, posjetama, smještajnim kapacitetima, korišćenju turističkih proizvoda i opterećenju najposjećenijih lokaliteta.

Na osnovu ovih nalaza definisani su vizija i opšti cilj razvoja turizma. Vizija predstavlja željeno stanje destinacije do kraja planskog perioda, dok opšti cilj usmjerava ključne razvojne napore ka uspostavljanju funkcionalne, povezane, bezbjedne i održive turističke regije.

VIZIJA

Foča i Plužine su međunarodno prepoznatljiva integrisana prekogranična destinacija aktivnog i održivog turizma, u kojoj se turistička ponuda dvije opštine povezuje u jedinstveno iskustvo boravka, kretanja i otkrivanja prirodnih ljepota, lokalne kulture i života u lokalnoj zajednici sa obje strane granice.

OPŠTI CILJ

Uspostaviti funkcionalnu, povezanu, bezbjednu i održivu prekograničnu turističku destinaciju Foča - Plužine, koja objedinjuje turističku ponudu obje opštine, unapređuje kvalitet iskustva posjetilaca, doprinosi lokalnoj ekonomiji i čuva prirodne vrijednosti područja.

Ovako postavljena vizija i opšti cilj daju osnov za definisanje strateških prioriteta koji treba da usmjere razvoj turizma u narednom petogodišnjem periodu. Prioriteti su formulisani tako da odgovore na ključne slabosti i prijetnje identifikovane u SWOT analizi, ali i da iskoriste postojeće snage i razvojne prilike područja Foče i Plužina.

Strateški prioriteti

Strateški prioriteti predstavljaju glavne pravce djelovanja kroz koje će se ostvarivati vizija i opšti cilj razvoja turizma. Oni obuhvataju oblasti u kojima je potrebno sprovesti koordinisane intervencije kako bi se Foča i Plužine razvile kao funkcionalna, prepoznatljiva i integrisana prekogranična turistička destinacija.

Strateški prioriteti integrisanog razvoja turizma opština Foča i Plužine su:

STRATEŠKI PRIORITET 1:	**RAZVOJ FOČE I PLUŽINA KAO INTEGRISANE I PREPOZNATLJIVE PREKOGRANIČNE TURISTIČKE DESTINACIJE**
STRATEŠKI PRIORITET 2:	**UNAPREĐENJE TURISTIČKE INFRASTRUKTURE, DOSTUPNOSTI I KVALITETA USLUGA**
STRATEŠKI PRIORITET 3:	**RAZVOJ I POVEZIVANJE TURISTIČKE PONUDE FOČE I PLUŽINA**
STRATEŠKI PRIORITET 4:	**JAČANJE BEZBJEDNOSTI POSJETILACA I SISTEMA UPRAVLJANJA RIZICIMA U INTEGRISANOJ TURISTIČKOJ REGIJI**

Horizontalni prioriteti

Pored strateških prioriteta, Strategija definiše i horizontalne prioritete koji se primjenjuju kroz sve oblasti djelovanja. Za razliku od strateških prioriteta, koji predstavljaju posebne pravce razvoja, horizontalni prioriteti imaju ulogu principa koji treba da budu ugrađeni u planiranje, sprovođenje i praćenje svih mjera i aktivnosti.

Njihov značaj je u tome što obezbjeđuju da razvoj turizma ne bude usmjeren samo na rast posjeta, razvoj infrastrukture i unapređenje ponude, već i na očuvanje prirodnih vrijednosti, koristi za lokalno stanovništvo, jačanje lokalne ekonomije, saradnju relevantnih aktera, digitalnu vidljivost, bolje informisanje posjetilaca i odgovorno upravljanje podacima.

Horizontalni prioriteti integrisanog razvoja turizma opština Foča i Plužine su:

HORIZONTALNI PRIORITET 1:	**ZAŠTITA PRIRODNIH VRIJEDNOSTI I ŽIVOTNE SREDINE I JAČANJE OTPORNOSTI NA KLIMATSKE PROMJENE**
HORIZONTALNI PRIORITET 2:	**UKLJUČIVANJE LOKALNE ZAJEDNICE I JAČANJE LOKALNE EKONOMIJE**
HORIZONTALNI PRIORITET 3:	**PARTNERSTVO, KOORDINACIJA I SARADNJA AKTERA U SPROVOĐENJU STRATEGIJE**
HORIZONTALNI PRIORITET 4:	**DIGITALNA VIDLJIVOST, UPRAVLJANJE PODACIMA I INFORMISANJE POSJETILACA**

Strateški i horizontalni prioriteti zajedno čine osnovu za definisanje mjera za sprovođenje Strategije. Mjere predstavljaju operativni nivo strateškog okvira i povezuju razvojne pravce sa aktivnostima koje će biti razrađene kroz Akcioni plan.

Opis strateških prioriteta i mjere za njihovo sprovođenje

Ovo poglavlje razrađuje strateške prioritete kroz opis njihovog sadržaja i mjere potrebne za njihovo sprovođenje. Svaki prioritet predstavlja jednu od ključnih oblasti razvoja integrisane turističke destinacije Foča - Plužine, dok mjere definišu pravce intervencije kroz koje će se prioritet ostvarivati u planskom periodu.

Mjere su postavljene kao okvir za buduće aktivnosti i projekte, koji će biti detaljnije razrađeni u Akcionom planu kroz nosioce, partnere, rokove, pokazatelje i moguće izvore finansiranja. Na taj način strateški okvir ostaje dovoljno jasan i operativan, ali bez ulaska u nivo pojedinačnih projektnih aktivnosti.

STRATEŠKI PRIORITET 1: RAZVOJ FOČE I PLUŽINA KAO INTEGRISANE I PREPOZNATLJIVE PREKOGRANIČNE TURISTIČKE DESTINACIJE

Ovaj prioritet usmjeren je na dalji razvoj Foče i Plužina kao povezane turističke cjeline, u kojoj se ponuda dvije opštine planira, promoviše i koristi kao dio jedinstvene prekogranične destinacije. U prethodnom periodu ostvareni su važni pomaci kroz projekte prekogranične saradnje, zajedničke promotivne aktivnosti, razvoj turističkih sadržaja, jačanje kapaciteta turističkih aktera i izgradnju osnova za zajednički identitet destinacije.

Ipak, dosadašnja saradnja u velikoj mjeri je zavisila od pojedinačnih projekata. Zato je u narednom periodu potrebno učiniti je redovnijom, vidljivijom i operativnijom, tako da zajedničko planiranje, promocija, razmjena podataka, priprema projekata i tržišno pozicioniranje postanu dio redovnog rada lokalnih institucija, turističkih organizacija i drugih aktera.

Mjere za sprovođenje prioriteta

Mjera 1.1: Uspostavljanje koordinacionog mehanizma za razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine

Ova mjera podrazumijeva uspostavljanje praktičnog i fleksibilnog mehanizma saradnje između ključnih aktera iz Foče i Plužina, bez formiranja nove formalne prekogranične institucije. Mehanizam treba da se osloni na postojeće institucije i iskustva prethodnih projekata, uključujući saradnju opština, Turističke organizacije Foča, Parka prirode „Piva", Nacionalnog parka „Sutjeska", turističkih operatera, lokalnih zajednica, organizacija civilnog društva i drugih relevantnih partnera.

Koordinacioni mehanizam može obuhvatiti koordinacionu grupu, kontakt tačke u obje opštine, tematske radne grupe, redovne konsultacije sa privatnim sektorom i godišnji plan zajedničkih aktivnosti. Posebno je važno obezbijediti učešće turističkih operatera, vodiča, skipera, smještajnih i ugostiteljskih objekata, organizatora manifestacija, ruralnih domaćinstava i lokalnih proizvođača, kako bi zajedničko planiranje destinacije bilo povezano sa realnom turističkom ponudom na terenu. Svrha ovog mehanizma je da se saradnja, koja je do sada uglavnom bila vezana za projektne cikluse, postepeno ugradi u redovne aktivnosti lokalnih aktera.

Mjera 1.2: Dalji razvoj i konsolidacija zajedničkog identiteta i promotivnog narativa destinacije Foča - Plužine

Ova mjera polazi od činjenice da su Foča i Plužine već radile na zajedničkom predstavljanju i izgradnji identiteta prekogranične destinacije. U narednom periodu potrebno je te rezultate dodatno objediniti, osavremeniti i učiniti prepoznatljivijim na domaćem, regionalnom i međunarodnom tržištu.

Mjera obuhvata dalju razradu zajedničkih promotivnih poruka, vizuelnog i komunikacionog identiteta, tematskih pravaca promocije i narativa destinacije koji povezuje aktivni odmor, rijeke, planine, jezera, zaštićena područja, lokalnu kulturu, gastronomiju i iskustvo boravka u lokalnoj zajednici sa obje strane granice.

Mjera 1.3: Unapređenje zajedničke promocije i digitalne vidljivosti destinacije

Ova mjera nadovezuje se na dosadašnje promotivne aktivnosti Foče i Plužina, ali ih usmjerava ka kontinuiranoj, koordinisanoj i digitalno vidljivijoj promociji integrisane destinacije. Posebno je važno da se Foča i Plužine ne predstavljaju kao dvije odvojene destinacije, već kao povezano područje aktivnog i održivog turizma.

Mjera obuhvata zajedničke promotivne kampanje, nastupe na sajmovima, organizovanje zajedničkih manifestacija i događaja, kao i razvoj zajedničke digitalno-informacione platforme destinacije Foča–Plužine. Platforma treba da objedini informacije o turističkoj ponudi, rutama, lokalitetima, manifestacijama, smještajnim kapacitetima, pružaocima usluga, servisnim informacijama, bezbjednosnim preporukama i mogućnostima rezervacije ili direktnog kontakta sa pružaocima usluga. Na taj način digitalna promocija treba da bude povezana sa praktičnim informisanjem posjetilaca i tržišnim plasmanom zajedničke ponude.

Mjera 1.4: Uspostavljanje baze turističke ponude i sistema za razmjenu podataka i praćenje razvoja destinacije

Ova mjera podrazumijeva izradu sveobuhvatne i redovno ažurirane baze podataka o turističkoj ponudi prekograničnog područja Foča - Plužine. Baza treba da obuhvati turističke proizvode, atrakcije, lokalitete, rute, smještajne i ugostiteljske kapacitete, pružaoce turističkih usluga, vodiče, organizatore aktivnosti, kulturne i prirodne vrijednosti, manifestacije, ruralna domaćinstva, lokalne proizvođače i druge elemente relevantne za razvoj destinacije.

Takva baza predstavlja osnov za zajedničko planiranje, pripremu promotivnih sadržaja, digitalne mape, razvoj novih turističkih proizvoda, identifikaciju razvojnih potreba i praćenje razvoja destinacije.

Mjera 1.5: Zajedničko pozicioniranje destinacije prema programima podrške, investitorima i turističkom tržištu

Ova mjera odnosi se na jačanje sposobnosti Foče i Plužina da zajednički nastupaju prema EU fondovima, donatorskim programima, turističkom tržištu, turoperatorima, investitorima i drugim razvojnim partnerima. Dosadašnje iskustvo pokazuje da su EU i donatorski projekti imali važnu ulogu u razvoju prekogranične saradnje, promocije i turističkih sadržaja, ali je potrebno da takav pristup bude sistematičniji i povezan sa dugoročnim prioritetima Strategije.

Mjera obuhvata pripremu zajedničkih projektnih ideja, usklađivanje prioriteta sa relevantnim programima podrške, razvoj partnerskih inicijativa, zajedničko predstavljanje investicionih i razvojnih potencijala i bolju koordinaciju u korišćenju eksternih izvora finansiranja.

STRATEŠKI PRIORITET 2: UNAPREĐENJE TURISTIČKE INFRASTRUKTURE, DOSTUPNOSTI I KVALITETA USLUGA

Ovaj prioritet odnosi se na stvaranje boljih infrastrukturnih, tehničkih, komunalnih i uslužnih uslova za razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine. Kvalitet turističkog iskustva u velikoj mjeri zavisi od pristupa lokalitetima, uređenosti prostora, održavanja postojeće infrastrukture, signalizacije, komunalne opremljenosti, čistoće turističkih lokaliteta i kvaliteta usluga koje posjetioci dobijaju.

U prethodnom periodu u obje opštine realizovane su aktivnosti na razvoju turističke infrastrukture, naročito kroz projekte prekogranične saradnje i druge razvojne inicijative. U narednom periodu potrebno je obezbijediti redovno održavanje, dodatno opremanje i bolju povezanost infrastrukture sa turističkim proizvodima i zajedničkim identitetom destinacije.

Mjere za sprovođenje prioriteta

Mjera 2.1: Unapređenje pristupa ključnim turističkim lokalitetima i rutama

Ova mjera obuhvata poboljšanje pristupa prirodnim, kulturnim i avanturističkim lokalitetima koji imaju najveći značaj za razvoj integrisane destinacije. To uključuje unapređenje lokalnih i pristupnih puteva, prilaza stazama, pristupa obalama rijeka i jezera, ulazno-izlaznih tačaka za rafting i aktivnosti na vodi, kao i drugih tačaka od značaja za boravak i kretanje turista.

Posebnu pažnju treba posvetiti lokalitetima i rutama koji povezuju turističke tokove između Foče i Plužina, uz poštovanje režima zaštite prirode, nosivih kapaciteta prostora i potreba lokalnog stanovništva.

Mjera 2.2: Uređenje, opremanje i održavanje turističkih lokaliteta, staza, vidikovaca i odmorišta

Ova mjera odnosi se na unapređenje kvaliteta boravka posjetilaca kroz uređenje, opremanje i redovno održavanje ključnih turističkih lokaliteta i pratećih sadržaja. Obuhvata pješačke, planinarske, biciklističke i tematske staze, vidikovce, odmorišta, prostore za kraći boravak, punktove za orijentaciju i druge elemente male turističke infrastrukture. Poseban fokus treba staviti na uređenje prostora uz Pivsko jezero i druge atraktivne lokalitete, uključujući plaže, pristupne zone, pristaništa, prostore za odmor, sanitarne sadržaje, parking prostore i sadržaje namijenjene kvalitetnijem boravku posjetilaca tokom cijele godine.

Posebnu pažnju treba posvetiti sadržajima koji povezuju više lokaliteta u funkcionalne rute i programe, kao i onima koji omogućavaju duže zadržavanje turista u destinaciji.

Mjera 2.3: Unapređenje turističke signalizacije i informisanja posjetilaca na terenu

Ova mjera podrazumijeva unapređenje turističke signalizacije i informisanja posjetilaca na ključnim lokalitetima, rutama i pristupnim tačkama u obje opštine. Signalizacija mora biti usklađena sa važećim propisima i nacionalnim standardima Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Crne Gore, uz mogućnost korišćenja zajedničkog obilježja, znaka, logotipa ili vizuelnog elementa integrisane destinacije Foča - Plužine.

Mjera obuhvata postavljanje i unapređenje putokaza, informativnih tabli, oznaka staza, tematskih interpretativnih tabli, oznaka bezbjednosnih pravila, informacija o udaljenostima, težini ruta, vremenu kretanja, prirodnim i kulturnim vrijednostima i pravilima ponašanja u zaštićenim i osjetljivim područjima. U okviru ove mjere potrebno je razvijati i zajedničke informacione punktove, odnosno usklađen sistem informisanja posjetilaca na ključnim ulaznim tačkama, turističkim rutama i lokalitetima od značaja za cijelu destinaciju Foča–Plužine.

Mjera 2.4: Unapređenje komunalne opremljenosti, upravljanja otpadom i čistoće turističkih lokaliteta

Ova mjera obuhvata rješavanje komunalnih i infrastrukturnih ograničenja koja direktno utiču na kvalitet turističke ponude, zaštitu životne sredine i ukupan utisak posjetilaca. To se posebno odnosi na vodosnabdijevanje, otpadne vode, upravljanje otpadom, održavanje čistoće, sprječavanje nastanka divljih deponija, sanitarne čvorove, parking prostore i osnovnu komunalnu opremljenost turističkih lokaliteta.

Prioritet treba dati lokacijama sa najvećim turističkim pritiskom, kao što su obale rijeka i jezera, izletišta, pristupne tačke za rafting, vidikovci, staze, kampovi, ruralna turistička domaćinstva i manifestacioni prostori.

Mjera 2.5: Podizanje kvaliteta turističkih usluga i standarda u destinaciji

Ova mjera usmjerena je na unapređenje kvaliteta usluga koje pružaju smještajni objekti, kampovi, ruralna domaćinstva, turistički operateri, vodiči, ugostitelji i drugi akteri u turizmu. Obuhvata razvoj i primjenu osnovnih standarda kvaliteta, unapređenje gostoprimstva, higijene, informisanja posjetilaca, interpretacije lokalnih vrijednosti, korišćenja stranih jezika, digitalne komunikacije i održivog poslovanja.

Posebno je važno da kvalitet usluga bude ujednačeniji na nivou cijele integrisane destinacije, jer posjetilac Foču i Plužine treba da doživi kao povezano područje, a ne kao dvije odvojene i neujednačene ponude.

STRATEŠKI PRIORITET 3: RAZVOJ I POVEZIVANJE TURISTIČKE PONUDE FOČE I PLUŽINA

Ovaj prioritet usmjeren je na razvoj sadržaja zbog kojih turisti dolaze, ostaju duže i koriste ponudu sa obje strane granice. Foča i Plužine već imaju prepoznatljive turističke proizvode, posebno u oblasti raftinga, aktivnog odmora, boravka u prirodi, planinarenja, biciklizma, aktivnosti na vodi, ruralnog turizma i obilaska prirodnih i kulturnih lokaliteta. Međutim, postojeća ponuda još uvijek nije u dovoljnoj mjeri povezana u zaokružene prekogranične programe.

U narednom periodu fokus treba da bude na unapređenju postojećih proizvoda, razvoju novih sadržaja i njihovom povezivanju u zajedničke rute, pakete i programe. Poseban značaj ima diversifikacija ponude, kako bi se smanjila zavisnost od ograničenog broja aktivnosti i ljetnje sezone, produžio boravak turista i povećale koristi za lokalnu ekonomiju.

Mjere za sprovođenje prioriteta

Mjera 3.1: Razvoj novih i unapređenje postojećih turističkih proizvoda

Ova mjera obuhvata dalji razvoj turističkih proizvoda koji već postoje na području Foče i Plužina, kao i kreiranje novih sadržaja koji odgovaraju savremenoj tražnji za aktivnim i održivim turizmom zasnovanim na doživljaju. Fokus je na unapređenju kvaliteta, raznovrsnosti i dostupnosti turističkih proizvoda koji se oslanjaju na prirodne resurse, aktivnosti u prirodi, rijeke, jezera, planine, kanjone, zaštićena područja, kulturno nasljeđe i lokalni način života.

Mjera podrazumijeva razvoj i unapređenje sadržaja kao što su rafting, planinarske i pješačke ture, biciklističke rute, Via Ferrata Piva, aktivnosti na vodi, organizovani obilasci prirodnih fenomena i kulturnih lokaliteta, zajednički festivali i manifestacije, tematske ture, gastronomski i ruralni programi, kao i drugi sadržaji prilagođeni različitim grupama posjetilaca. Posebnu pažnju treba posvetiti proizvodima za porodice sa djecom, aktivne turiste, planinare, bicikliste, ljubitelje raftinga, posjetioce zainteresovane za boravak u prirodi i manje organizovane grupe koje traže autentična lokalna iskustva.

Mjera 3.2: Povezivanje turističke ponude i pružalaca usluga u zajedničke prekogranične rute, programe i pakete

Ova mjera odnosi se na povezivanje pojedinačnih turističkih sadržaja i pružalaca usluga u funkcionalne prekogranične programe koji uključuju obje opštine. Potrebno je podsticati neposrednu saradnju turističke privrede, posebno turističkih operatera, vodiča, smještajnih kapaciteta, ugostitelja, ruralnih domaćinstava, lokalnih proizvođača i organizatora aktivnosti.

Mjera obuhvata oblikovanje prekograničnih aranžmana koji povezuju postojeće i nove turističke proizvode, prirodne atrakcije, aktivnosti u prirodi, kulturne lokalitete, ruralna domaćinstva, lokalnu gastronomiju, manifestacije i druge sadržaje. Posebno je važno da se programi razvijaju kao konkretna i tržišno spremna ponuda, sa jasnim itinererima, uslugama, informacijama za turiste i načinom rezervacije.

Mjera 3.3: Razvoj ponude zasnovane na lokalnoj gastronomiji, ruralnim domaćinstvima i iskustvu boravka u lokalnoj zajednici

Ova mjera usmjerena je na jačanje veze između turizma, lokalne hrane, seoskih domaćinstava, tradicionalnih proizvoda i života u lokalnoj zajednici. Foča i Plužine imaju potencijale za razvoj ponude koja uključuje lokalnu gastronomiju, proizvode iz domaćinstava, poljoprivredne proizvođače, pčelare, stočare i domaćine koji posjetiocima mogu ponuditi neposredno iskustvo boravka u ovom području.

Mjera obuhvata razvoj gastro ruta, posjeta ruralnim domaćinstvima, degustacija lokalnih proizvoda, radionica, tematskih događaja, lokalnih pijaca, priča o tradicionalnoj proizvodnji hrane i povezivanje lokalnih proizvođača sa smještajnim objektima, kampovima, restoranima i turističkim operaterima.

Mjera 3.4: Razvoj cjelogodišnjih i vansezonskih turističkih sadržaja

Ova mjera ima za cilj smanjenje sezonalnosti turističke ponude kroz razvoj sadržaja koji mogu privući posjetioce izvan glavne ljetnje sezone. Postojeća ponuda je u velikoj mjeri vezana za ljetnju sezonu i ograničen broj aktivnosti, dok prirodni, klimatski, kulturni i ruralni resursi Foče i Plužina pružaju mogućnosti za razvoj raznovrsnijih proljećnih, jesenjih i zimskih programa.

Mjera obuhvata razvoj pješačkih, biciklističkih, fotografskih, edukativnih, kulturnih, gastronomskih, velnes i tematskih programa, kao i aktivnosti posmatranja divljih životinja i ptica, branja ljekovitog bilja i gljiva, tim-bilding programa, manifestacija i drugih sadržaja koji se ne vezuju isključivo za ljetnju sezonu. U okviru ove mjere moguće je razmotriti i potencijal za razvoj zimskih i ski-sadržaja, pod uslovom da se prethodno potvrdi njihova prostorna, ekonomska i ekološka opravdanost.

STRATEŠKI PRIORITET 4: JAČANJE BEZBJEDNOSTI POSJETILACA I SISTEMA UPRAVLJANJA RIZICIMA U INTEGRISANOJ TURISTIČKOJ REGIJI

Ovaj prioritet odnosi se na dalje unapređenje bezbjednosti posjetilaca u prekograničnom području Foča - Plužine, naročito imajući u vidu da se destinacija razvija kao prostor aktivnog, avanturističkog i prirodno zasnovanog turizma. Rafting, planinarenje, Via Ferrata Piva, biciklizam, aktivnosti na vodi, boravak u udaljenim prirodnim lokalitetima i drugi outdoor sadržaji zahtijevaju dobru pripremu, jasna pravila, obučen kadar i efikasnu saradnju aktera.

U prethodnom periodu ostvareni su važni rezultati kroz projekte prekogranične saradnje, uključujući T.A.R.A. i T.A.R.A. v.2, naročito u dijelu unapređenja procedura, opreme, zajedničkog djelovanja i organizovanja vježbi relevantnih aktera. U narednom periodu potrebno je te rezultate nadograditi i uvesti u redovne prakse, uz poseban fokus na jačanje kapaciteta skipera, vodiča i drugih pružalaca usluga, unapređenje koordinacije između službi, bolju razmjenu informacija i jasnije informisanje posjetilaca o pravilima ponašanja i rizicima.

Mjere za sprovođenje prioriteta

Mjera 4.1: Jačanje kapaciteta skipera, vodiča, turističkih operatera i drugih pružalaca usluga za bezbjedno sprovođenje turističkih aktivnosti

Ova mjera podrazumijeva unapređenje znanja, vještina, licenciranja, sertifikacije i praksi aktera koji neposredno rade sa posjetiocima u aktivnostima koje nose povećan stepen rizika. Poseban fokus treba staviti na rafting skipere, turističke vodiče i pružaoce avanturističkih aktivnosti, imajući u vidu da su rafting, planinarenje, aktivnosti

na vodi, Via Ferrata Piva i drugi outdoor sadržaji među najvažnijim proizvodima destinacije. U okviru ove mjere potrebno je razmotriti obavezu angažovanja licenciranih vodiča za aktivnosti i rute povećanog rizika, kao i podsticati pružaoce usluga da obezbijede odgovarajuće osiguranje za učesnike turističkih programa.

Mjera obuhvata uspostavljanje godišnjeg programa obuka i periodičnog obnavljanja znanja iz prve pomoći, procjene rizika, komunikacije sa grupama, korišćenja opreme, postupanja u incidentnim situacijama i primjene bezbjednosnih standarda u aktivnostima kao što su rafting, planinarenje, Via Ferrata Piva, biciklizam i aktivnosti na vodi. Program obuka treba povezati sa primjenom međunarodno priznatih standarda kvaliteta i bezbjednosti u avanturističkom turizmu, kao i sa edukacijama iz oblasti digitalnog marketinga, interpretacije prirodnog i kulturnog nasljeđa i održivog upravljanja destinacijom.

Mjera 4.2: Unapređenje koordinacije i procedura za zajedničko reagovanje u rizičnim i hitnim situacijama

Ova mjera odnosi se na jačanje saradnje između aktera koji mogu imati ulogu u reagovanju kada dođe do nezgode, gubljenja posjetilaca, nagle promjene vremenskih uslova, problema na vodi, požara, odrona ili drugih situacija koje mogu ugroziti turiste. Imajući u vidu da se destinacija nalazi u dvije države, nije realno uspostavljati jedinstveni formalni sistem, ali je moguće unaprijediti praktičnu koordinaciju, razmjenu kontakata i dogovorene procedure postupanja.

Mjera obuhvata ažuriranje kontakt lista, dogovorene kanale komunikacije, mapiranje kritičnih tačaka, usklađivanje osnovnih postupaka obavještavanja i saradnju između Spasilačkog kluba „Wolf", službi zaštite i spasavanja, zdravstvenih službi, policije, graničnih službi, turističkih organizacija, upravljača zaštićenim područjima i pružalaca usluga.

Mjera 4.3: Unapređenje sistema informisanja posjetilaca o bezbjednosti, pravilima ponašanja i rizicima

Ova mjera ima za cilj da posjetioci prije i tokom boravka dobiju jasne, praktične i lako dostupne informacije o bezbjednom korišćenju turističkih sadržaja. Informacije treba da budu povezane sa konkretnim aktivnostima, rutama i lokalitetima, uključujući zahtjevnost staza, vremenske uslove, potrebnu opremu, pravila ponašanja na vodi, u planini, u zaštićenim područjima i na udaljenim lokalitetima. U okviru ove mjere potrebno je razmotriti razvoj i pilotiranje digitalnih rješenja za informisanje i praćenje kretanja posjetilaca na rizičnim i udaljenim lokalitetima, posebno u Nacionalnom parku „Sutjeska", Parku prirode „Tara", Parku prirode „Piva" i drugim područjima sa povećanim bezbjednosnim rizicima.

Mjera obuhvata pripremu bezbjednosnih uputstava, informacija za digitalne kanale, sadržaja za mape i informativne table, upozorenja na kritičnim tačkama, preporuka za različite ciljne grupe i osnovnih pravila ponašanja u prirodi.

Mjera 4.4: Redovno testiranje spremnosti kroz zajedničke vježbe, simulacije i razmjenu iskustava

Ova mjera podrazumijeva organizovanje praktičnih vježbi i simulacija koje okupljaju relevantne aktere iz obje opštine. Takve aktivnosti treba da omoguće provjeru postojećih procedura, bolju međusobnu komunikaciju, razmjenu iskustava i identifikovanje slabih tačaka u sistemu reagovanja.

Mjera može obuhvatiti zajedničke vježbe i simulacije spasavanja na vodi, potrage za izgubljenim posjetiocima, reagovanja na planinskim stazama, postupanja u slučaju iznenadnih vremenskih nepogoda, požara ili nezgoda tokom organizovanih turističkih aktivnosti.

Opis horizontalnih prioriteta

Pored strateških prioriteta, Strategija definiše i horizontalne prioritete koji se primjenjuju kroz sve oblasti djelovanja. Za razliku od strateških prioriteta, koji predstavljaju posebne pravce razvoja, horizontalni prioriteti imaju ulogu principa koji treba da budu ugrađeni u planiranje, sprovođenje i praćenje svih mjera i aktivnosti.

Njihov značaj je u tome što obezbjeđuju da razvoj turizma ne bude usmjeren samo na rast posjeta, razvoj infrastrukture i unapređenje ponude, već i na očuvanje prirodnih vrijednosti, koristi za lokalno stanovništvo, jačanje lokalne ekonomije, bolju koordinaciju aktera, digitalnu vidljivost i odgovorno upravljanje destinacijom.

Horizontalni prioriteti ne razrađuju se kroz posebne mjere u ovom poglavlju, već se ugrađuju u sprovođenje svih strateških prioriteta i mjera. Njihova primjena treba da bude vidljiva u načinu planiranja aktivnosti, izboru projekata, uključivanju aktera, definisanju pokazatelja, praćenju rezultata i evaluaciji sprovođenja Strategije.

HORIZONTALNI PRIORITET 1: **ZAŠTITA PRIRODNIH VRIJEDNOSTI I ŽIVOTNE SREDINE I JAČANJE OTPORNOSTI NA KLIMATSKE PROMJENE**

Ovaj horizontalni prioritet predstavlja osnovni princip razvoja integrisane turističke destinacije Foča - Plužine. Prirodne vrijednosti područja, uključujući rijeke Taru, Pivu i Drinu, Pivsko jezero, kanjone, planine, šume, zaštićena područja, biodiverzitet i očuvane pejzaže, čine ključnu osnovu turističke privlačnosti destinacije. Zbog toga svaka aktivnost u okviru Strategije treba da doprinese odgovornom korišćenju prostora, smanjenju negativnih uticaja turizma i očuvanju prirodnog ambijenta.

Ovaj prioritet se primjenjuje kroz sve strateške prioritete i mjere: od razvoja infrastrukture i turističkih proizvoda, preko promocije i digitalne vidljivosti, do bezbjednosti posjetilaca i upravljanja rizicima. Njegova svrha je da se turistički razvoj Foče i Plužina usmjeri tako da dugoročno čuva resurse na kojima počiva turistička ponuda i poveća otpornost destinacije na klimatske i ekološke izazove.

Principi primjene horizontalnog prioriteta:

1. **Zaštita prirodnih vrijednosti i životne sredine kao osnov turističkog razvoja**
   Razvoj turističke infrastrukture, proizvoda, ruta, programa i promotivnih aktivnosti treba planirati tako da se očuvaju rijeke, jezera, kanjoni, šume, planinski predjeli, biodiverzitet i pejzaži koji čine osnovu privlačnosti destinacije.

2. **Smanjenje negativnih uticaja turizma na prostor i lokalitete**
   Aktivnosti treba da doprinesu smanjenju pritiska na osjetljive lokalitete, boljem upravljanju otpadom, sprječavanju zagađenja, korišćenju uređenih ruta i prostora, kao i odgovornom ponašanju posjetilaca i pružalaca usluga.

3. **Jačanje otpornosti na klimatske i ekološke rizike**
   Pri planiranju i sprovođenju aktivnosti potrebno je uzeti u obzir rizike od šumskih požara, suša, ekstremnih vremenskih događaja, promjena vodostaja, odrona, klizišta i drugih pojava koje mogu uticati na bezbjednost posjetilaca, turističku infrastrukturu i kvalitet ponude.

HORIZONTALNI PRIORITET 2: **UKLJUČIVANJE LOKALNE ZAJEDNICE I JAČANJE LOKALNE EKONOMIJE**

Ovaj horizontalni prioritet obezbjeđuje da razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine donese koristi lokalnom stanovništvu i lokalnoj privredi. Turizam ne treba posmatrati samo kroz broj posjetilaca, razvoj infrastrukture i promociju destinacije, već i kroz njegov doprinos zapošljavanju, dodatnim prihodima, razvoju lokalnih usluga, opstanku ruralnih domaćinstava i kvalitetu života u lokalnim zajednicama.

Uključivanje lokalne zajednice posebno je važno jer se turistička ponuda Foče i Plužina u velikoj mjeri zasniva na prirodi, ruralnom prostoru, lokalnoj gastronomiji, seoskim domaćinstvima, kulturnom nasljeđu i svakodnevnom životu u zajednici. Zbog toga lokalni akteri treba da budu prepoznati kao nosioci turističkog razvoja, a ne samo kao korisnici ili posmatrači razvojnih procesa.

Ovaj prioritet se primjenjuje kroz sve strateške prioritete i mjere, tako što se pri planiranju i sprovođenju aktivnosti vodi računa o tome da turizam stvara stvarnu lokalnu vrijednost, podstiče lokalnu inicijativu i doprinosi jačanju ekonomskog života u Foči, Plužinama i okolnim ruralnim područjima.

Principi primjene horizontalnog prioriteta:

1. **Lokalna korist kao kriterijum turističkog razvoja**
   Aktivnosti u okviru Strategije treba planirati tako da doprinose lokalnoj ekonomiji, zapošljavanju, dodatnim prihodima domaćinstava, razvoju malih biznisa i većem zadržavanju turističke potrošnje u destinaciji.

2. **Lokalna zajednica kao dio turističkog identiteta destinacije**
   Razvoj turističke ponude treba da uvažava lokalni način života, gastronomiju, ruralna domaćinstva, kulturne vrijednosti, običaje i znanja lokalnog stanovništva kao važan dio ukupnog iskustva boravka u destinaciji.

3. **Ravnoteža između turističkog razvoja i interesa lokalnog stanovništva**
   Turizam treba razvijati tako da ne narušava svakodnevni život lokalnih zajednica, već da doprinosi uređenju prostora, očuvanju lokalnih resursa i većoj atraktivnosti područja za život i rad.

HORIZONTALNI PRIORITET 3: **PARTNERSTVO, KOORDINACIJA I SARADNJA AKTERA U SPROVOĐENJU STRATEGIJE**

Ovaj horizontalni prioritet obezbjeđuje da se Integrisana strategija razvoja održive turističke destinacije Foča - Plužine sprovodi kroz saradnju relevantnih aktera koji učestvuju u razvoju turističke destinacije. Budući da se radi o prekograničnom području dvije opštine u dvije države, uspjeh Strategije zavisi od toga da lokalne samouprave, turističke organizacije, upravljači zaštićenim područjima, javne službe, turistička privreda, lokalne zajednice i organizacije civilnog društva djeluju usklađeno i sa zajedničkim razumijevanjem razvojnih prioriteta.

Partnerstvo i koordinacija posebno su važni jer se integrisana prekogranična destinacija ne može razvijati kroz izolovane aktivnosti pojedinačnih institucija ili projekata. Zajednički identitet destinacije, infrastruktura, turistički proizvodi, promocija, bezbjednost posjetilaca i očuvanje prirodnih vrijednosti zahtijevaju saradnju zasnovanu na povjerenju, kontinuitetu i zajedničkom razumijevanju interesa destinacije kao cjeline.

Principi primjene horizontalnog prioriteta:

1. **Zajednička odgovornost za razvoj integrisane prekogranične destinacije**
   Razvoj destinacije Foča - Plužine treba posmatrati kao zajednički interes aktera sa obje strane granice, pri čemu svaka institucija, organizacija i pružalac usluga doprinosi u okviru svojih nadležnosti, kapaciteta i uloge u turističkom sistemu.

2. **Komplementarnost umjesto paralelnog djelovanja**
   Aktivnosti treba planirati tako da se resursi, znanja i turistički sadržaji Foče i Plužina međusobno dopunjuju, a ne da se razvijaju kao odvojene ili konkurentske inicijative koje ne doprinose integrisanoj ponudi destinacije.

3. **Povjerenje, otvorenost i pravovremena razmjena informacija**
   Sprovođenje Strategije treba da bude zasnovano na međusobnom povjerenju, otvorenoj komunikaciji i spremnosti aktera da informacije, planove i inicijative dijele na vrijeme, kako bi se odluke donosile uz bolje razumijevanje potreba destinacije kao cjeline.

HORIZONTALNI PRIORITET 4: **DIGITALNA VIDLJIVOST, UPRAVLJANJE PODACIMA I INFORMISANJE POSJETILACA**

Ovaj horizontalni prioritet obezbjeđuje da razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine bude praćen boljom digitalnom vidljivošću, tačnijim informacijama za posjetioce i pouzdanijim korišćenjem podataka za planiranje i upravljanje destinacijom. Savremeni turisti sve češće planiraju putovanja preko digitalnih kanala, online platformi, društvenih mreža i digitalnih mapa, zbog čega kvalitet i ažurnost informacija imaju direktan uticaj na vidljivost destinacije, bezbjednost posjetilaca i kvalitet turističkog iskustva.

Digitalna vidljivost ne odnosi se samo na promociju, već i na odgovorno informisanje posjetilaca o rutama, lokalitetima, dostupnim uslugama, pravilima ponašanja, težini staza, vremenskim uslovima, graničnim prelazima i kontaktima za hitne situacije. Upravljanje podacima je jednako važno za lokalne institucije i turističke aktere, jer omogućava bolje praćenje turističkog prometa, smještajnih kapaciteta, posjeta zaštićenim područjima, korišćenja turističkih proizvoda i opterećenja najposjećenijih lokaliteta.

Ovaj prioritet se primjenjuje kroz sve strateške prioritete i mjere: kroz zajedničku promociju i identitet destinacije, digitalne mape i informativne sadržaje, evidenciju turističke ponude, razvoj proizvoda, informisanje o bezbjednosti i upravljanje posjetama. Njegova svrha je da digitalni alati i podaci podrže bolje planiranje, kvalitetnije informisanje turista, veću tržišnu vidljivost i odgovornije upravljanje destinacijom.

Principi primjene horizontalnog prioriteta:

1. **Digitalna vidljivost kao podrška zajedničkom pozicioniranju destinacije**
   Promotivne i informativne aktivnosti treba razvijati tako da Foča i Plužine budu predstavljene kao povezana prekogranična destinacija, kroz usklađene digitalne sadržaje, digitalne mape, zajedničke rute, ažurne informacije i jasne poruke prema odabranim ciljnim grupama.

2. **Pouzdane informacije za sigurnije i kvalitetnije iskustvo posjetilaca**
   Digitalni i fizički informativni sadržaji treba da posjetiocima pruže tačne, praktične i redovno ažurirane informacije o rutama, lokalitetima, pravilima ponašanja, dostupnim uslugama, zahtjevnosti staza, uslovima na terenu, zaštiti prirode i kontaktima za hitne situacije.

3. **Razmjena podataka između aktera destinacije**
   Podatke o turističkom prometu, smještajnim kapacitetima, posjetama zaštićenim područjima, korišćenju turističkih proizvoda i opterećenju pojedinih lokaliteta treba redovno razmjenjivati između opština, turističkih organizacija, zaštićenih područja, turističkih operatera, smještajnih kapaciteta i drugih relevantnih aktera, u skladu sa njihovim nadležnostima i dostupnim izvorima podataka.

4. **Korišćenje podataka za planiranje, praćenje i upravljanje destinacijom**
   Prikupljene podatke treba koristiti kao osnov za planiranje ulaganja, razvoj ponude, promociju, upravljanje posjetama, smanjenje pritiska na osjetljive lokalitete i praćenje sprovođenja Strategije. Na taj način digitalni alati i podaci postaju dio redovnog upravljanja destinacijom, a ne samo promotivni instrument.

AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2026-2030.

Akcioni plan predstavlja operativni dio Integrisane strategije razvoja turizma Foča - Plužine za period 2026-2030. Njime se strateški prioriteti i mjere prevode u okvirne pravce djelovanja, kroz definisanje pokazatelja uspješnosti, ključnih aktivnosti, odgovornih i uključenih aktera, kao i mogućih izvora finansiranja.

Akcioni plan je strukturiran po strateškim prioritetima i mjerama, čime se obezbjeđuje jasna veza između strateškog okvira i njegove praktične realizacije. Ključne aktivnosti predstavljaju okvirne operativne pravce za sprovođenje mjera i biće detaljnije razrađene kroz godišnje planove, projektne predloge i druge instrumente sprovođenja Strategije.

U okviru Akcionog plana za svaku mjeru posebno se utvrđuju odgovorni i uključeni akteri. Odgovorni akter, odnosno odgovorni akteri, imaju ulogu nosilaca koordinacije mjere i zaduženi su za iniciranje i usklađivanje aktivnosti, praćenje napretka i dostavljanje podataka potrebnih za praćenje i izvještavanje o sprovođenju Strategije. Uključeni akteri učestvuju u realizaciji pojedinačnih aktivnosti u skladu sa svojim nadležnostima, kapacitetima i raspoloživim resursima. Kada je za jednu mjeru navedeno više odgovornih aktera, konkretni nosilac pojedinačne aktivnosti utvrđuje se kroz godišnji plan aktivnosti, projektni prijedlog ili drugi instrument sprovođenja, u skladu sa nadležnostima i izvorom finansiranja.

Ovako postavljen Akcioni plan omogućava koordinisano sprovođenje Strategije, praćenje napretka i usmjeravanje raspoloživih lokalnih, nacionalnih, prekograničnih, donatorskih i drugih razvojnih resursa ka prioritetima od zajedničkog značaja za Foču i Plužine.

STRATEŠKI PRIORITET 1: RAZVOJ FOČE I PLUŽINA KAO INTEGRISANE I PREPOZNATLJIVE PREKOGRANIČNE TURISTIČKE DESTINACIJE

Mjera	Pokazatelj uspješnosti	Ključne aktivnosti	Akteri	Mogući izvori finansiranja
Mjera 1.1: Uspostavljanje koordinacionog mehanizma za razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine	• Uspostavljen koordinacioni mehanizam za razvoj integrisane destinacije Foča - Plužine • Broj održanih koordinacionih sastanaka godišnje • Usvojen godišnji plan zajedničkih aktivnosti • Broj zajedničkih inicijativa usklađenih kroz koordinacioni mehanizam	**A.1.1.1**: Uspostavljanje koordinacionog mehanizma za integrisanu destinaciju Foča - Plužine, uključujući imenovanje kontakt tačaka, definisanje učesnika, načina komunikacije i osnovnih pravila rada **A.1.1.2:** Razvoj i usaglašavanje godišnjih planova zajedničkih aktivnosti u oblasti turizma, promocije, razvoja ponude, infrastrukture, bezbjednosti i zaštite prirodnih vrijednosti **A.1.1.3**: Redovno održavanje koordinacionih sastanaka, razmjena informacija, praćenje sprovođenja Strategije i usklađivanje zajedničkih inicijativa između ključnih aktera iz obje opštine	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina **Uključeni akteri:** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • NP Sutjeska i NP Durmitor • Turistički operateri • Organizacije civilnog društva • Relevantne javne službe • Spasilački klub „Wolf" i druge relevantne službe zaštite i spasavanja, uključujući vatrogasno-spasilačke službe	• Opštinski budžeti • EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Donatorski programi • Podrška resornih ministarstava
Mjera 1.2: Dalji razvoj i konsolidacija zajedničkog identiteta i promotivnog narativa destinacije Foča - Plužine	• Konsolidovan zajednički brend, vizuelni identitet i promotivni narativ destinacije • Izrađene smjernice za zajedničko predstavljanje destinacije • Broj promotivnih, informativnih i digitalnih materijala u kojima se koristi zajednički identitet destinacije	**A.1.2.1**: Konsolidacija zajedničkog brenda, vizuelnog identiteta, promotivnog narativa i ključnih poruka destinacije Foča - Plužine **A.1.2.2**: Izrada i primjena smjernica za korišćenje zajedničkog identiteta i promotivnog narativa u promotivnim, informativnim i digitalnim materijalima	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • NP Sutjeska i NP Durmitor • Lokalni turistički akteri • Stručnjaci za promociju i brending • Pružaoci turističkih usluga	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Donatorski programi • Privatni sektor

Mjera 1.3: Unapređenje zajedničke promocije i digitalne vidljivosti destinacije	• Usvojen ili ažuriran godišnji plan zajedničkih promotivnih aktivnosti destinacije Foča - Plužine • Broj izrađenih ili ažuriranih zajedničkih digitalnih sadržaja, mapa i informativnih materijala • Broj sprovedenih zajedničkih promotivnih aktivnosti godišnje • Broj zajedničkih nastupa destinacije na sajmovima, događajima ili turističkim platformama • Uspostavljena i redovno ažurirana zajednička digitalno-informaciona platforma destinacije Foča–Plužine.	**A.1.3.1**: Izrada godišnjeg plana zajedničkih promotivnih aktivnosti destinacije Foča - Plužine, zasnovanog na utvrđenom identitetu, promotivnom narativu i ključnim porukama destinacije **A.1.3.2**: Razvoj, uspostavljanje i redovno ažuriranje zajedničke digitalno-informacione platforme destinacije Foča–Plužine, koja objedinjuje digitalne mape, informacije o zajedničkim rutama, lokalitetima, turističkim proizvodima, manifestacijama, smještajnim kapacitetima, pružaocima usluga, servisnim informacijama, bezbjednosnim preporukama i mogućnostima rezervacije ili direktnog kontakta sa pružaocima usluga. **A.1.3.3**: Sprovođenje zajedničkih promotivnih aktivnosti, uključujući ciljane kampanje, nastupe na sajmovima, događajima i turističkim platformama u zemlji, regionu i inostranstvu	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara” i Park prirode „Piva” **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • NP Sutjeska i NP Durmitor • Lokalni pružaoci usluga • Turistički operateri • Kreatori digitalnog sadržaja • Regionalne i nacionalne turističke organizacije	• Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva” • Opštinski budžeti • EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu • Privatni sektor
Mjera 1.4: Uspostavljanje baze turističke ponude i sistema za razmjenu podataka i praćenje razvoja destinacije	• Uspostavljena zajednička baza turističke ponude destinacije Foča - Plužine • Broj evidentiranih turističkih proizvoda, lokaliteta, ruta i pružalaca usluga • Broj ažuriranja baze godišnje • Broj aktera koji učestvuju u dostavljanju ili razmjeni podataka	**A.1.4.1**: Mapiranje turističkih proizvoda, lokaliteta, ruta, pružalaca usluga i drugih elemenata turističke ponude sa obje strane granice **A.1.4.2**: Izrada i redovno ažuriranje zajedničke baze turističke ponude destinacije Foča - Plužine **A.1.4.3**: Korišćenje baze podataka za razmjenu informacija, zajedničko planiranje, pripremu ulaznih podataka za promotivne sadržaje, identifikaciju razvojnih potreba i praćenje razvoja destinacije	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara” i Park prirode „Piva” **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • NP Sutjeska i NP Durmitor • Pružaoci turističkih usluga • Smještajni i ugostiteljski objekti • Skiperi i vodiči • Spasilački klub „Wolf” i druge relevantne službe zaštite i spasavanja, uključujući vatrogasno-spasilačke službe • Lokalni proizvođači • Razvojni partneri	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva” • Donatorski programi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu • Podrška međunarodnih organizacija

Mjera 1.5: Zajedničko pozicioniranje destinacije prema programima podrške, investitorima i turističkom tržištu	• Broj identifikovanih zajedničkih projektnih ideja i razvojnih inicijativa • Broj pripremljenih ili podnesenih zajedničkih projektnih prijedloga • Broj ostvarenih kontakata ili predstavljanja prema razvojnim partnerima, investitorima, turoperatorima ili programima podrške • Broj odobrenih ili podržanih zajedničkih inicijativa	**A.1.5.1:** Identifikacija i usklađivanje zajedničkih projektnih ideja sa relevantnim EU, donatorskim, nacionalnim i drugim programima podrške **A.1.5.2:** Priprema partnerskih projektnih prijedloga i predstavljanje razvojnih, investicionih i partnerskih potencijala destinacije prema razvojnim partnerima, investitorima i turoperatorima	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina **Uključeni akteri:** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • NP Sutjeska i NP Durmitor • Lokalni turistički akteri • Poslovni sektor • Investitori i razvojni partneri • Donatorski i programski partneri	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Donatorski programi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške razvoju i turizmu • Privatni sektor • Javno-privatna partnerstva • Podrška međunarodnih organizacija

STRATEŠKI PRIORITET 2: UNAPREĐENJE TURISTIČKE INFRASTRUKTURE, DOSTUPNOSTI I KVALITETA USLUGA

Mjera	Pokazatelj uspješnosti	Ključne aktivnosti	Akteri	Mogući izvori finansiranja
Mjera 2.1: Unapređenje pristupa ključnim turističkim lokalitetima i rutama	• Broj identifikovanih i prioritizovanih turističkih lokaliteta, ruta i pristupnih tačaka za unapređenje pristupa • Broj unapređenih pristupnih puteva, prilaza ili ulazno-izlaznih tačaka • Broj turističkih lokaliteta i ruta sa poboljšanim pristupom • Broj ruta i lokaliteta koji doprinose povezivanju turističkih tokova između Foče i Plužina	**A.2.1.1: I**dentifikacija i prioritizacija ključnih turističkih lokaliteta, ruta i pristupnih tačaka koje zahtijevaju unapređenje pristupa **A.2.1.2**: Unapređenje pristupa prioritetnim turističkim lokalitetima, rutama i pristupnim tačkama, uključujući lokalitete koji povezuju turističku ponudu Foče i Plužina, kao i obale rijeka i jezera, ulazno-izlazne tačke za rafting i druge aktivnosti na vodi	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina **Uključeni akteri:** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • Nadležne službe za puteve i komunalnu infrastrukturu • NP Sutjeska i NP Durmitor • Turistički operateri • Lokalne zajednice	• Opštinski budžeti • EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške infrastrukturi i turizmu • Donatorski programi • Privatni sektor

Mjera 2.2: Uređenje, opremanje i održavanje turističkih lokaliteta, staza, vidikovaca i odmorišta	• Broj uređenih ili opremljenih turističkih lokaliteta, staza, vidikovaca i odmorišta • Broj saniranih, obnovljenih ili redovno održavanih lokaliteta, staza, vidikovaca, odmorišta i pratećih sadržaja za boravak i kretanje posjetilaca • Broj lokaliteta na kojima su primijenjene mjere zaštite prirode, kontrole pritiska posjetilaca ili odgovornog korišćenja prostora	**A.2.2.1:** Uređenje i opremanje prioritetnih turističkih lokaliteta, staza, vidikovaca, odmorišta i drugih pratećih sadržaja za boravak i kretanje posjetilaca **A.2.2.2:** Sanacija, obnova i redovno održavanje postojećih i novoizgrađenih turističkih lokaliteta, staza, vidikovaca, odmorišta i pratećih sadržaja za boravak i kretanje posjetilaca	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Komunalne službe • NP Sutjeska i NP Durmitor • Planinarska i sportska društva • Turistički operateri • Lokalne zajednice • Organizacije civilnog društva	• Opštinski budžeti • EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Donatorski programi • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške infrastrukturi i turizmu • Privatni sektor
Mjera 2.3: Unapređenje turističke signalizacije i informisanja posjetilaca na terenu	• Broj postavljenih ili unaprijeđenih turističkih znakova, tabli i oznaka • Broj ruta i lokaliteta sa unaprijeđenim informacijama za posjetioce • Broj informativnih tabli, oznaka i terenskih sadržaja na kojima je primijenjeno zajedničko obilježje integrisane destinacije • Broj ruta i lokaliteta za koje su usklađene informacije na terenu, digitalnim mapama i promotivnim materijalima	**A.2.3.1:** Unapređenje turističke signalizacije, informativnih tabli i sadržaja za posjetioce na ključnim rutama, lokalitetima i pristupnim tačkama **A.2.3.2:** Primjena zajedničkog obilježja integrisane destinacije Foča - Plužine u turističkoj signalizaciji, informativnim sadržajima i materijalima, u skladu sa važećim pravilima i standardima **A.2.3.3:** Usklađivanje informacija na terenu sa digitalnim mapama, promotivnim materijalima i informacijama turističkih organizacija	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Nadležne službe za saobraćaj i puteve • NP Sutjeska i NP Durmitor • Turistički operateri • Stručnjaci za dizajn, signalizaciju i informativne sadržaje • Lokalne zajednice	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške infrastrukturi i turizmu • Donatorski programi
Mjera 2.4: Unapređenje komunalne opremljenosti, upravljanja otpadom i čistoće turističkih lokaliteta	• Broj turističkih lokaliteta sa unaprijeđenom komunalnom opremljenošću • Broj lokacija sa unaprijeđenim sistemom za prikupljanje i odlaganje otpada • Broj sprovedenih akcija čišćenja ili očuvanja čistoće turističkih lokaliteta godišnje • Broj pružalaca usluga, lokalnih zajednica, organizacija civilnog društva ili drugih aktera uključenih u aktivnosti očuvanja čistoće i odgovornog korišćenja prostora	**A.2.4.1**: Unapređenje komunalne opremljenosti turistički značajnih lokacija, uključujući opremu za prikupljanje otpada, sanitarne sadržaje, parking prostore i druge osnovne komunalne potrebe **A.2.4.2**: Uspostavljanje i sprovođenje redovnog održavanja čistoće i upravljanja otpadom na lokalitetima sa većim turističkim pritiskom **A.2.4.3**: Uključivanje pružalaca turističkih usluga, lokalnih zajednica, organizacija civilnog društva i posjetilaca u akcije čišćenja, očuvanja čistoće i odgovornog korišćenja turističkih prostora	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Komunalna preduzeća i službe **Uključeni akteri:** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • NP Sutjeska i NP Durmitor • Turistički operateri i kampovi • Ruralna domaćinstva • Lokalne zajednice • Organizacije civilnog društva	• Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Donatorski programi • Nacionalni, entitetski i resorni programi zaštite životne sredine i lokalne infrastrukture • Privatni sektor • Podrška međunarodnih organizacija

Mjera 2.5: Podizanje kvaliteta turističkih usluga i standarda u destinaciji	• Broj pružalaca usluga uključenih u programe unapređenja kvaliteta • Broj sprovedenih obuka, radionica ili programa stručne podrške • Broj pružalaca usluga koji primjenjuju unaprijeđene standarde kvaliteta, informisanja posjetilaca ili predstavljanja destinacije • Broj vrsta turističkih usluga obuhvaćenih aktivnostima unapređenja kvaliteta	**A.2.5.1:** Razvoj i primjena osnovnih standarda kvaliteta usluga, informisanja posjetilaca i predstavljanja integrisane destinacije u neposrednom radu pružalaca turističkih usluga **A.2.5.2:** Unapređenje kvaliteta usluga u smještaju, ugostiteljstvu, vođenim turama, kampovima, ruralnim domaćinstvima i drugim turističkim uslugama **A.2.5.3:** Sprovođenje obuka i stručne podrške za pružaoce usluga u oblasti gostoprimstva, interpretacije, stranih jezika, digitalne komunikacije i održivog poslovanja	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • NP Sutjeska i NP Durmitor • Pružaoci turističkih usluga • Smještajni i ugostiteljski objekti • Turistički operateri • Vodiči i skiperi • Ruralna domaćinstva • Obrazovne i stručne institucije • Razvojni partneri	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Donatorski programi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu i preduzetništvu • Privatni sektor

STRATEŠKI PRIORITET 3: RAZVOJ I POVEZIVANJE TURISTIČKE PONUDE FOČE I PLUŽINA

Mjera	Pokazatelj uspješnosti	Ključne aktivnosti	Akteri	Mogući izvori finansiranja
Mjera 3.1: Razvoj novih i unapređenje postojećih turističkih proizvoda	• Broj razvijenih novih ili unaprijeđenih postojećih turističkih proizvoda • Broj turističkih proizvoda zasnovanih na aktivnom, prirodnom, kulturnom, ruralnom ili održivom turizmu • Broj pružalaca usluga uključenih u razvoj ili unapređenje turističkih proizvoda • Broj turističkih proizvoda testiranih ili prilagođenih različitim grupama posjetilaca	**A.3.1.1:** Analiza postojećih turističkih proizvoda i identifikacija mogućnosti za njihovo unapređenje i tržišno pozicioniranje **A.3.1.2:** Razvoj novih i unapređenje postojećih turističkih proizvoda zasnovanih na prirodnim, kulturnim, avanturističkim i ruralnim potencijalima destinacije **A.3.1.3:** Testiranje, prilagođavanje i priprema turističkih proizvoda za različite grupe posjetilaca i tržišne segmente	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • Opštine Foča i Plužine **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistički operateri • Vodiči i skiperi • Pružaoci turističkih usluga • NP Sutjeska i NP Durmitor • Planinarska, sportska i rekreativna društva • Lokalni turistički akteri	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu • Donatorski programi • Privatni sektor

Mjera 3.2: Povezivanje turističke ponude i pružalaca usluga u zajedničke prekogranične rute, programe i pakete	• Broj razvijenih zajedničkih prekograničnih ruta, programa ili paketa • Broj pružalaca usluga iz obje opštine uključenih u zajedničke programe • Broj tržišno spremnih itinerera sa definisanim uslugama, trajanjem, informacijama za turiste i načinom rezervacije	**A.3.2.1:** Selekcija turističkih proizvoda, lokaliteta i pružalaca usluga za povezivanje u zajedničke prekogranične rute, programe i pakete **A.3.2.2:** Razvoj tržišno spremnih zajedničkih ruta, itinerera i programa koji povezuju sadržaje i pružaoce usluga iz Foče i Plužina, sa definisanim trajanjem, uslugama, cjenovnom logikom, informacijama za turiste i načinom rezervacije **A.3.2.3:** Priprema opisa, itinerera, servisnih informacija i drugih sadržaja potrebnih za predstavljanje i plasman zajedničkih prekograničnih ruta, programa i paketa	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistički operateri • Vodiči i skiperi • Smještajni i ugostiteljski objekti • Ruralna domaćinstva • Lokalni proizvođači • NP Sutjeska i NP Durmitor • Kreatori digitalnog i promotivnog sadržaja	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Opštinski budžeti • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu • Donatorski programi • Privatni sektor
Mjera 3.3: Razvoj ponude zasnovane na lokalnoj gastronomiji, ruralnim domaćinstvima i iskustvu boravka u lokalnoj zajednici	• Broj ruralnih domaćinstava, lokalnih proizvođača, ugostitelja i lokalnih proizvoda uključenih u turističku ponudu • Broj razvijenih gastro, ruralnih ili lokalnih iskustava uključenih u turističke programe • Broj uspostavljenih veza između lokalnih proizvođača, ruralnih domaćinstava, smještajnih objekata, kampova, restorana i turističkih operatera	**A.3.3.1:** Identifikacija, podrška i uključivanje ruralnih domaćinstava, lokalnih proizvođača, ugostitelja i lokalnih proizvoda u turističku ponudu destinacije **A.3.3.2:** Razvoj gastro ruta, degustacija, posjeta domaćinstvima i drugih lokalnih iskustava, uz njihovo povezivanje sa smještajnim objektima, kampovima, restoranima i turističkim operaterima	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Ruralna domaćinstva • Lokalni proizvođači • Ugostitelji i smještajni objekti • Turistički operateri • Organizacije civilnog društva • Poljoprivredna gazdinstva i udruženja proizvođača • Razvojni partneri	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu, ruralnom razvoju i preduzetništvu • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Donatorski programi • Privatni sektor • Podrška međunarodnih organizacija
Mjera 3.4: Razvoj cjelogodišnjih i vansezonskih turističkih sadržaja	• Broj razvijenih vansezonskih ili cjelogodišnjih turističkih programa • Broj turističkih sadržaja dostupnih izvan glavne ljetnje sezone • Broj vansezonskih programa uključenih u zajedničke turističke programe, pakete ili kanale predstavljanja destinacije	**A.3.4.1**: Identifikacija sadržaja pogodnih za razvoj proljećnih, jesenjih, zimskih i drugih vansezonskih programa **A.3.4.2**: Razvoj vansezonskih i cjelogodišnjih programa, uključujući pješačke, biciklističke, fotografske, edukativne, kulturne, gastronomske, velnes, zimske i druge tematske sadržaje za različite grupe posjetilaca **A.3.4.3**: Priprema i uključivanje vansezonske ponude u postojeće i nove turističke programe, pakete i kanale predstavljanja destinacije	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistički operateri • Vodiči, skiperi i organizatori aktivnosti u prirodi • Smještajni i ugostiteljski objekti • Ruralna domaćinstva • Planinarska, sportska i rekreativna društva • NP Sutjeska i NP Durmitor • Lokalni proizvođači • Kreatori digitalnog sadržaja	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu • Donatorski programi • Privatni sektor • Podrška međunarodnih organizacija

STRATEŠKI PRIORITET 4: JAČANJE BEZBJEDNOSTI POSJETILACA I SISTEMA UPRAVLJANJA RIZICIMA U INTEGRISANOJ TURISTIČKOJ REGIJI

Mjera	Pokazatelj uspješnosti	Ključne aktivnosti	Akteri	Mogući izvori finansiranja
Mjera 4.1: Jačanje kapaciteta skipera, vodiča, turističkih operatera i drugih pružalaca usluga za bezbjedno sprovođenje turističkih aktivnosti	• Broj skipera, vodiča, operatera i drugih pružalaca usluga uključenih u obuke i programe unapređenja kapaciteta • Broj sprovedenih obuka ili praktičnih programa iz oblasti bezbjednosti, prve pomoći, procjene rizika i postupanja u incidentnim situacijama • Broj pružalaca usluga koji primjenjuju unaprijeđene bezbjednosne prakse u radu sa posjetiocima • Broj održanih aktivnosti periodičnog obnavljanja znanja ili razmjene iskustava između pružalaca usluga	**A.4.1.1:** Mapiranje potreba za obukom i unapređenjem bezbjednosnih praksi kod skipera, vodiča, turističkih operatera i drugih pružalaca usluga **A.4.1.2:** Sprovođenje godišnjeg programa obuka i praktične podrške za skipere, vodiče, turističke operatere i druge pružaoce usluga iz oblasti prve pomoći, procjene rizika, komunikacije sa grupama, korišćenja opreme, postupanja u incidentnim situacijama, interpretacije prirodnog i kulturnog nasljeđa, digitalnog marketinga i održivog upravljanja destinacijom. **A.4.1.3:** Periodično obnavljanje znanja, razmjena iskustava i unapređenje bezbjednosnih praksi u aktivnostima kao što su rafting, kanjoning, planinarenje, Via Ferrata Piva, biciklizam, aktivnosti na vodi i zimske aktivnosti **A 4.1.4:** Unapređenje sistema licenciranja, sertifikacije i standardizacije usluga u avanturističkom turizmu, uključujući razmatranje obaveze angažovanja licenciranih vodiča za aktivnosti povećanog rizika, primjenu relevantnih međunarodnih standarda i podsticanje pružalaca usluga da obezbijede odgovarajuće osiguranje za učesnike turističkih programa.	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara” i Park prirode „Piva” • Spasilački klub „Wolf” i druge relevantne službe zaštite i spasavanja, uključujući vatrogasno-spasilačke službe **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistički operateri • Skiperi i vodiči • Pružaoci turističkih usluga • NP Sutjeska i NP Durmitor Obrazovne i stručne institucije • Razvojni partneri	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva” • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu, obukama i bezbjednosti • Donatorski programi • Privatni sektor

Mjera 4.2: Unapređenje koordinacije i procedura za zajedničko reagovanje u rizičnim i hitnim situacijama	• Broj mapiranih relevantnih službi, aktera, kontakt tačaka i postojećih procedura • Broj mapiranih kritičnih tačaka, rizičnih lokaliteta i prostora sa otežanim pristupom • Ažurirane kontakt liste i dogovoreni kanali komunikacije između relevantnih aktera • Broj usaglašenih osnovnih postupaka za obavještavanje, koordinaciju i saradnju u hitnim situacijama	**A.4.2.1**: Mapiranje relevantnih službi, aktera, kontakt tačaka i postojećih procedura za reagovanje u rizičnim i hitnim situacijama **A.4.2.2**: Mapiranje kritičnih tačaka, rizičnih lokaliteta i prostora sa otežanim pristupom ili povećanim rizikom za posjetioce **A.4.2.3**:Ažuriranje kontakt lista, uspostavljanje dogovorenih kanala komunikacije i usklađivanje osnovnih postupaka obavještavanja, koordinacije i saradnje u hitnim situacijama, uz poštovanje nadležnosti u obje države	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Spasilački klub „Wolf" i druge relevantne službe zaštite i spasavanja, uključujući vatrogasno-spasilačke službe **Uključeni akteri:** • Zdravstvene službe • Policija i granične službe • Turistička organizacija Foče Park prirode „Tara", i Park prirode „Piva" • NP Sutjeska i NP Durmitor • Turistički operateri • Vodiči i skiperi • Lokalne zajednice	• Opštinski budžeti • EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške bezbjednosti, civilnoj zaštiti i upravljanju rizicima • Donatorski programi • Podrška međunarodnih organizacija
Mjera 4.3: Unapređenje sistema informisanja posjetilaca o bezbjednosti, pravilima ponašanja i rizicima	• Broj pripremljenih bezbjednosnih uputstava za ključne aktivnosti, rute i lokalitete • Broj ruta, lokaliteta i aktivnosti za koje su dostupne informacije o pravilima ponašanja i rizicima • Broj digitalnih i terenskih informativnih sadržaja koji uključuju bezbjednosne informacije i upozorenja • Broj pružalaca usluga koji koriste usklađene bezbjednosne informacije u radu sa posjetiocima	**A.4.3.1:** Priprema bezbjednosnih uputstava za ključne aktivnosti, rute i lokalitete u destinaciji, uključujući informacije o zahtjevnosti ruta, vremenskim uslovima, potrebnoj opremi, pravilima ponašanja i mogućim rizicima **A.4.3.2:** Uključivanje bezbjednosnih informacija i upozorenja u digitalne kanale, mape i informativne table, kao i njihovo postavljanje na kritičnim tačkama, pristupnim lokacijama i prostorima povećanog rizika. Aktivnost može obuhvatiti i pilotiranje digitalnih rješenja za informisanje i praćenje kretanja posjetilaca u realnom vremenu na udaljenim i rizičnim lokalitetima, u skladu sa tehničkim mogućnostima, pravilima zaštite podataka i nadležnostima upravljača prostora. **A.4.3.3:** Usklađivanje bezbjednosnih informacija koje posjetiocima pružaju turističke organizacije, vodiči, skiperi, operateri, smještajni kapaciteti i drugi relevantni akteri	**Odgovorni akter(i):** • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • Spasilački klub „Wolf" i druge relevantne službe zaštite i spasavanja, uključujući vatrogasno-spasilačke službe **Uključeni akteri:** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Turistički operateri • Vodiči i skiperi • NP Sutjeska i NP Durmitor • Smještajni i ugostiteljski objekti • Kreatori digitalnog sadržaja • Stručnjaci za signalizaciju i informativne sadržaje	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Sredstva Turističke organizacije Foče i Parka prirode „Piva" • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške turizmu i bezbjednosti • Donatorski programi • Privatni sektor

Mjera 4.4: Redovno testiranje spremnosti kroz zajedničke vježbe, simulacije i razmjenu iskustava	• Broj sprovedenih zajedničkih vježbi, simulacija ili praktičnih provjera godišnje • Broj aktera uključenih u vježbe i simulacije • Broj izrađenih zaključaka, preporuka ili unapređenja procedura nakon sprovedenih vježbi	**A.4.4.1:** Planiranje i organizovanje zajedničkih vježbi i simulacija za provjeru spremnosti aktera u rizičnim i hitnim situacijama **A.4.4.2:** Sprovođenje praktičnih vježbi i simulacija spasavanja na vodi, potrage za izgubljenim posjetiocima, reagovanja na planinskim stazama, kao i postupanja u slučaju iznenadnih vremenskih nepogoda, požara, odrona i nezgoda tokom turističkih aktivnosti, uz uključivanje turističkih operatera, vodiča, skipera i drugih pružalaca usluga **A.4.4.3:** Analiza sprovedenih vježbi, razmjena iskustava i ažuriranje procedura na osnovu naučenih lekcija	**Odgovorni akter(i):** • Lokalne samouprave Foče i Plužina • Spasilački klub „Wolf" i druge relevantne službe zaštite i spasavanja, uključujući vatrogasno-spasilačke službe **Uključeni akteri:** • Zdravstvene službe • Policija i granične službe • Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" • Turistički operateri • Vodiči i skiperi • NP Sutjeska i NP Durmitor • Organizacije civilnog društva	• EU programi prekogranične saradnje i ostali EU fondovi • Opštinski budžeti • Nacionalni, entitetski i resorni programi podrške civilnoj zaštiti, bezbjednosti i upravljanju rizicima • Donatorski programi • Podrška međunarodnih organizacija

SPROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA

Sprovođenje Integrisane strategije razvoja turizma Foča - Plužine za period 2026-2030. zasniva se na saradnji lokalnih samouprava, institucija, javnih službi, upravljača zaštićenim područjima, turističkih aktera, organizacija civilnog društva, lokalnih zajednica i drugih partnera relevantnih za održivi razvoj turističke destinacije u prekograničnom području. Imajući u vidu da Strategija obuhvata dvije opštine u dvije države, njena uspješna realizacija zahtijeva stalnu koordinaciju, razmjenu informacija i zajedničko planiranje aktivnosti koje doprinose razvoju Foče i Plužina kao integrisane turističke destinacije.

Strategija ne podrazumijeva uspostavljanje nove formalne prekogranične institucije, već se sprovodi kroz postojeće institucije, organizacije i mehanizme saradnje, uz jačanje njihove međusobne koordinacije. Posebnu ulogu u sprovođenju Strategije imaju Opština Foča, Opština Plužine, Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva", kao i drugi akteri zaduženi za razvoj, promociju, informisanje, upravljanje turističkom ponudom, zaštitu prirodnih vrijednosti, bezbjednost posjetilaca i lokalni ekonomski razvoj.

SPROVOĐENJE STRATEGIJE

Sprovođenje Strategije odvijaće se kroz mjere i aktivnosti definisane Akcionim planom, kao i kroz godišnje planove, projektne prijedloge, partnerske inicijative i druge instrumente lokalnog i prekograničnog razvoja. Akcioni plan predstavlja osnovni okvir za usmjeravanje aktivnosti, identifikaciju prioritetnih intervencija, pripremu projekata i mobilisanje finansijskih sredstava iz lokalnih, nacionalnih, EU, donatorskih i drugih izvora.

Za sprovođenje Strategije odgovorni su akteri navedeni u Akcionom planu, u skladu sa svojim nadležnostima, resursima i ulogom u turističkom sistemu. Opštine Foča i Plužine imaju ključnu ulogu u obezbjeđivanju institucionalne podrške, povezivanju lokalnih aktera, planiranju budžetskih sredstava, pripremi projektnih inicijativa i praćenju ukupne realizacije Strategije. Turistička organizacija Foče, Park prirode „Tara" i Park prirode „Piva" imaju važnu ulogu u promociji destinacije, informisanju posjetilaca, razvoju turističkih sadržaja, povezivanju pružalaca usluga i sprovođenju aktivnosti koje doprinose boljoj vidljivosti i funkcionalnosti integrisane destinacije.

Sprovođenje Strategije treba da se oslanja na koordinacioni mehanizam za razvoj integrisane turističke destinacije Foča - Plužine, predviđen u okviru strateškog prioriteta 1. Ovaj mehanizam treba da omogući redovnu komunikaciju između ključnih aktera, usklađivanje godišnjih aktivnosti, razmjenu informacija, identifikaciju zajedničkih projektnih ideja i praćenje napretka u realizaciji Strategije.

Poseban značaj ima uključivanje turističkih operatera, vodiča, skipera, smještajnih i ugostiteljskih objekata, ruralnih domaćinstava, lokalnih proizvođača, planinarskih i sportskih društava, organizacija civilnog društva, javnih službi i lokalnih zajednica. Njihovo učešće je važno kako bi Strategija bila sprovedena kao praktičan razvojni okvir, a ne samo kao planski dokument lokalnih samouprava.

Praćenje sprovođenja

Praćenje sprovođenja Strategije zasnivaće se na pokazateljima uspješnosti definisanim u Akcionom planu. Pokazatelji omogućavaju praćenje napretka po strateškim prioritetima i mjerama, uključujući razvoj koordinacionih mehanizama, unapređenje promocije i digitalne vidljivosti, razvoj baze turističke ponude, infrastrukturna ulaganja, unapređenje kvaliteta usluga, razvoj novih turističkih proizvoda, povezivanje prekogranične ponude i jačanje bezbjednosti posjetilaca.

Praćenje treba da bude organizovano kao redovan i praktičan proces prikupljanja informacija od aktera uključenih u sprovođenje Strategije. To uključuje podatke o realizovanim aktivnostima, uključenim partnerima, pripremljenim i sprovedenim projektima, obezbijeđenim sredstvima, uređenim lokalitetima, razvijenim turističkim proizvodima, promotivnim aktivnostima, obukama, vježbama, unaprijeđenim procedurama i drugim rezultatima relevantnim za sprovođenje Akcionog plana.

Posebnu ulogu u praćenju može imati baza turističke ponude i sistem razmjene podataka predviđen u okviru mjere 1.4. Pored funkcije promocije i planiranja, ova baza može služiti i kao alat za praćenje razvoja destinacije, identifikaciju potreba, ažuriranje informacija o turističkoj ponudi i bolje usmjeravanje budućih aktivnosti.

Operativno praćenje sprovođenja Strategije koordiniraju organizacione jedinice lokalnih uprava Foče i Plužina nadležne za lokalni razvoj i projektni menadžment, preko kontakt tačaka imenovanih u okviru koordinacionog mehanizma za razvoj integrisane destinacije. Odgovorni akteri utvrđeni Akcionim planom prate realizaciju mjera za koje su zaduženi i dostavljaju podatke o sprovedenim aktivnostima, ostvarenim pokazateljima, korišćenim izvorima finansiranja, uočenim problemima i potrebnim korektivnim mjerama. Praćenje se zasniva na pokazateljima definisanim Strategijom i Akcionim planom, a njegovi nalazi koriste se za pravovremeno prepoznavanje problema i kašnjenja, kao i novih potreba i mogućnosti za unapređenje sprovođenja Strategije

Izvještavanje

Izvještavanje o sprovođenju Strategije vrši se najmanje jednom godišnje, kroz zajednički godišnji izvještaj o realizaciji Akcionog plana. Izvještaj obuhvata pregled sprovedenih aktivnosti, ostvareni napredak po mjerama i strateškim prioritetima, status pokazatelja uspješnosti, pregled odgovornih i uključenih aktera, informacije o obezbijeđenim i korišćenim izvorima finansiranja, odstupanja od planirane realizacije, glavne izazove, kao i preporuke i korektivne mjere za naredni period.

Godišnji izvještaj zajednički pripremaju organizacione jedinice lokalnih uprava Foče i Plužina nadležne za lokalni razvoj i projektni menadžment, preko kontakt tačaka imenovanih za sprovođenje Strategije. Prilikom uspostavljanja koordinacionog mehanizma, lokalne samouprave određuju organizacione jedinice i kontakt osobe odgovorne za operativno praćenje i pripremu izvještaja.

Odgovorni akteri navedeni u Akcionom planu dostavljaju podatke o realizaciji mjera za koje su zaduženi. U pripremi izvještaja koriste se i podaci Turističke organizacije Foče, Parka prirode „Piva", Parka prirode „Tara", upravljača drugih zaštićenih područja, turističkih operatera, javnih službi, organizacija civilnog društva i drugih uključenih aktera. Turistička organizacija Foče i Park prirode „Piva" imaju posebnu ulogu u obezbjeđivanju podataka koji se odnose na turistički promet, turističku ponudu, promociju, pružaoce usluga i druge pokazatelje razvoja destinacije.

Nacrt godišnjeg izvještaja podnosi se koordinacionom mehanizmu za razvoj integrisane destinacije Foča - Plužine na razmatranje i usaglašavanje. Koordinacioni mehanizam razmatra ostvareni napredak, utvrđuje eventualna odstupanja i daje preporuke za naredni godišnji ciklus sprovođenja Strategije.

Nakon razmatranja i usaglašavanja u okviru koordinacionog mehanizma, finalni godišnji izvještaj dostavlja se gradonačelniku Foče i predsjedniku Opštine Plužine. U skladu sa lokalnim procedurama i aktima kojima je Strategija usvojena, izvještaj se može dostaviti i nadležnim skupštinama radi informisanja ili razmatranja.

Nalazi godišnjeg izvještaja koriste se kao osnova za pripremu godišnjeg plana zajedničkih aktivnosti, definisanje prioriteta za naredni period, pripremu projektnih prijedloga i eventualno prilagođavanje pojedinih aktivnosti i pokazatelja.

Evaluacija i ažuriranje strategije

Evaluacija Strategije treba da omogući procjenu u kojoj mjeri su ostvareni strateški prioriteti, mjere i očekivani razvojni pomaci u periodu sprovođenja. Evaluacija treba da sagleda ne samo broj realizovanih aktivnosti, već i njihov doprinos razvoju Foče i Plužina kao integrisane, prepoznatljive, bezbjedne i održive turističke destinacije.

Preporučuje se sprovođenje srednjoročnog pregleda realizacije Strategije nakon prve dvije do tri godine sprovođenja, odnosno tokom 2028. godine. Srednjoročni pregled treba da procijeni napredak u realizaciji Akcionog plana, relevantnost mjera i aktivnosti, efikasnost koordinacije, dostupnost finansiranja, uključenost aktera i potrebu za eventualnim prilagođavanjem prioriteta ili aktivnosti.

Završna evaluacija ili završna procjena realizacije Strategije treba da se sprovede na kraju planskog perioda, odnosno nakon 2030. godine. Ona treba da pruži osnov za pripremu novog planskog dokumenta, identifikaciju ostvarenih rezultata, naučenih lekcija, održivih modela saradnje i razvojnih potreba koje treba uzeti u obzir u narednom periodu.

Ažuriranje Strategije može se vršiti i tokom perioda sprovođenja, ukoliko dođe do značajnih promjena u okruženju, dostupnosti finansijskih sredstava, institucionalnom okviru, turističkoj tražnji, bezbjednosnim rizicima, stanju prirodnih resursa ili drugim okolnostima koje utiču na razvoj destinacije. Takva ažuriranja treba da budu zasnovana na nalazima praćenja, godišnjim izvještajima, konsultacijama sa relevantnim akterima i principima održivog razvoja turizma.

Prilog 1: Objedinjeni nalazi konsultativnih radionica sa ključnim akterima turističkog sektora u Foči i Plužinama

Ovaj aneks prikazuje objedinjene nalaze konsultativnih radionica održanih sa ključnim akterima turističkog sektora u Foči i Plužinama. Nalazi su korišćeni kao jedan od osnova za provjeru i dopunu strateških prioriteta, mjera i Akcionog plana Integrisane strategije razvoja održive turističke destinacije Foča–Plužine 2026–2030. Aneks ne zamjenjuje strateški okvir, već dokumentuje stavove, potrebe i prijedloge lokalnih aktera koji su učestvovali u konsultativnom procesu.

Prioritet 1. Integracija turističke ponude, zajedničko upravljanje i pozicioniranje destinacije Foča–Plužine

Učesnici radionica istakli su potrebu za snažnijim povezivanjem svih aktera u turističkom sektoru kako bi se Foča i Plužine razvijale kao jedinstvena prekogranična turistička destinacija. Kao jedan od osnovnih preduslova prepoznato je uspostavljanje sistema saradnje između lokalnih samouprava, turističkih organizacija, upravljača zaštićenih područja, pružalaca turističkih usluga, privatnog sektora, organizacija civilnog društva i drugih relevantnih institucija.

Poseban značaj dat je razvoju zajedničkog pristupa planiranju, promociji i upravljanju destinacijom. Učesnici su naglasili da Foča i Plužine raspolažu značajnim zajedničkim prirodnim i turističkim resursima, ali da oni još uvijek nisu dovoljno povezani kroz jedinstvenu ponudu, zajednički nastup na tržištu i koordinisano upravljanje.

Kao prioritet prepoznato je kreiranje jedinstvenog turističkog identiteta destinacije Foča–Plužine, koji bi objedinio prirodne atrakcije, kulturno-istorijsko nasljeđe, manifestacije, avanturističke aktivnosti, lokalnu gastronomiju i druge specifičnosti sa obje strane granice. Učesnici smatraju da zajednički nastup na domaćem, regionalnom i međunarodnom tržištu može značajno doprinijeti većoj prepoznatljivosti destinacije i privlačenju novih ciljnih grupa turista.

Predloženi su razvoj zajedničkih promotivnih materijala, organizovanje zajedničkih promotivnih kampanja, koordinisano predstavljanje na sajmovima turizma, kao i organizovanje zajedničkih manifestacija i događaja koji bi dodatno povezali turističku ponudu Foče i Plužina.

Posebno je istaknuta potreba za uspostavljanjem zajedničke digitalne platforme koja bi objedinjavala informacije o turističkoj ponudi, smještajnim kapacitetima, manifestacijama, pružaocima usluga, rutama, atrakcijama i servisnim informacijama za posjetioce.

Takođe je naglašena potreba za unapređenjem turističke signalizacije, razvojem zajedničkih informacionih punktova i stvaranjem jedinstvenog sistema informisanja posjetilaca na cijeloj destinaciji.

Učesnici su ukazali i na značaj zajedničkog apliciranja za međunarodne projekte koji mogu doprinijeti daljem razvoju destinacije, unapređenju infrastrukture, promocije, kapaciteta i turističkih proizvoda.

Prioritet 2. Unapređenje turističke infrastrukture, pristupačnosti i kvaliteta boravka posjetilaca

Učesnici radionica ukazali su da razvoj turističke infrastrukture predstavlja jedan od osnovnih preduslova daljeg razvoja destinacije. Kvalitet turističkog iskustva u velikoj mjeri zavisi od uređenosti prostora, dostupnosti lokaliteta, signalizacije, pratećih sadržaja, komunalne opremljenosti i informisanosti posjetilaca.

Posebno je naglašena potreba za uređenjem prostora uz Pivsko jezero i druge atraktivne lokalitete kroz razvoj plaža, pristupnih zona, prostora za odmor, pristaništa, sanitarnih sadržaja, parking prostora i drugih sadržaja namijenjenih turistima.

Predloženo je unapređenje postojeće infrastrukture kroz uređenje vidikovaca, pješačkih i biciklističkih staza, mjesta za odmor, pristaništa, punktova za orijentaciju i druge male turističke infrastrukture koja omogućava kvalitetniji boravak posjetilaca tokom cijele godine.

Poseban značaj dat je unapređenju pristupačnosti turističkih lokaliteta i boljem povezivanju pojedinačnih atrakcija u jedinstvenu turističku cjelinu. Učesnici smatraju da turistički lokaliteti, rute, vidikovci, jezera, zaštićena područja i kulturno-istorijski sadržaji treba da budu povezani kroz funkcionalan sistem kretanja i informisanja posjetilaca.

Istaknuta je potreba za unapređenjem turističke signalizacije na ključnim pravcima, rutama i lokalitetima, uz usklađivanje fizičke signalizacije sa digitalnim mapama i promotivnim materijalima.

Učesnici su naglasili da razvoj infrastrukture treba da prati očuvanje prirodnih vrijednosti područja i primjena principa održivog upravljanja prostorom. Nova infrastruktura treba da doprinese kvalitetu boravka turista, ali i zaštiti prirode, smanjenju pritiska na osjetljive lokalitete i očuvanju autentičnosti destinacije.

Prioritet 3. Razvoj novih turističkih proizvoda, produženje boravka i produženje turističke sezone

Jedan od ključnih zaključaka radionica jeste potreba za diversifikacijom turističke ponude kako bi destinacija Foča–Plužine postala atraktivna tokom cijele godine. Učesnici su ukazali da postojeća ponuda ima snažnu osnovu u raftingu, aktivnom odmoru i prirodnim atrakcijama, ali da je potrebno razvijati dodatne sadržaje koji mogu produžiti boravak turista i smanjiti sezonalnost.

Poseban potencijal prepoznat je u razvoju tematskih i integrisanih turističkih proizvoda koji povezuju prirodne resurse, avanturističke aktivnosti, manifestacije, lokalnu gastronomiju, ruralna domaćinstva, kulturno-istorijsko nasljeđe i boravak u lokalnoj zajednici.

Učesnici su predložili razvoj zajedničkih turističkih paketa koji povezuju atrakcije Foče i Plužina i podstiču duži boravak turista u prekograničnom području. Takvi paketi treba da uključe jasno definisane itinerere, usluge, trajanje, informacije za turiste i mogućnosti rezervacije ili direktnog kontakta sa pružaocima usluga.

Posebna pažnja posvećena je razvoju proizvoda za različite ciljne grupe, uključujući porodice sa djecom, aktivne turiste, planinare, bicikliste, ljubitelje raftinga, posjetioce zainteresovane za boravak u prirodi, manje organizovane grupe i turiste koji traže autentična lokalna iskustva.

Kao mogući pravci razvoja izdvojeni su zajednički festivali i manifestacije, organizovani obilasci, tematske ture, aktivnosti na vodi, gastro i ruralni programi, edukativni sadržaji, planinarske i biciklističke rute, kao i drugi proizvodi koji doprinose produženju turističke sezone.

Učesnici su pomenuli i mogućnost razvoja zimskih i ski-sadržaja, uz potrebu da se takve inicijative razmatraju pažljivo, u skladu sa prostornim, ekonomskim i ekološkim mogućnostima.

Razvoj novih turističkih proizvoda treba da doprinese boljoj povezanosti lokaliteta, većoj turističkoj potrošnji, širem uključivanju lokalnih pružalaca usluga i snažnijem pozicioniranju Foče i Plužina kao zajedničke destinacije aktivnog, prirodnog i održivog turizma.

Prioritet 4. Jačanje bezbjednosti, kvaliteta usluga i profesionalnih kapaciteta turističkog sektora

Učesnici radionica naglasili su da dalji razvoj destinacije mora biti zasnovan na visokim standardima kvaliteta i bezbjednosti, posebno imajući u vidu značajan udio avanturističkog turizma u ukupnoj turističkoj ponudi Foče i Plužina.

Posebno je istaknuto da rafting, planinarenje, aktivnosti na vodi, Via Ferrata Piva, biciklizam, boravak u udaljenim prirodnim područjima i drugi outdoor sadržaji zahtijevaju jasna pravila, obučen kadar, kvalitetnu opremu, odgovarajuće procedure i efikasnu koordinaciju aktera.

Predloženo je unapređenje sistema licenciranja, sertifikacije i kontinuirane edukacije turističkih vodiča, skipera i pružalaca avanturističkih aktivnosti. Učesnici su ukazali i na potrebu razmatranja obaveze angažovanja licenciranih vodiča za određene aktivnosti i rute koje nose povećan bezbjednosni rizik.

Posebno je naglašena potreba da pružaoci turističkih usluga obezbijede odgovarajuće osiguranje za učesnike turističkih programa, naročito u avanturističkim i outdoor aktivnostima.
Učesnici su predložili razvoj i primjenu standarda kvaliteta i bezbjednosti za pružaoce turističkih usluga, u skladu sa međunarodno priznatim standardima u oblasti avanturističkog turizma, uključujući ATA i druge relevantne standarde.

Istaknuta je potreba za kontinuiranom edukacijom turističkih vodiča, pružalaca avanturističkih aktivnosti, vlasnika smještajnih kapaciteta, zaposlenih u turističkim organizacijama i drugih aktera u sektoru. Obuke treba da obuhvate oblasti bezbjednosti, prve pomoći, procjene rizika, digitalnog marketinga, interpretacije prirodnog i kulturnog nasljeđa, održivog upravljanja destinacijom i primjene standarda kvaliteta.

Posebno je naglašena potreba za razvojem sistema upravljanja bezbjednošću kroz definisanje pravila ponašanja u zaštićenim područjima, unapređenje informisanja posjetilaca o potencijalnim rizicima, mapiranje kritičnih tačaka i uspostavljanje sistema komunikacije u vanrednim situacijama.

Učesnici su predložili i razvoj digitalnih rješenja za informisanje i praćenje kretanja posjetilaca u realnom vremenu, posebno u Nacionalnom parku „Sutjeska", Parku prirode „Tara", Parku prirode „Piva" i drugim područjima sa povećanim bezbjednosnim rizicima.

Kontinuirani monitoring, edukacija, primjena međunarodnih standarda i jačanje profesionalnih kapaciteta ocijenjeni su kao važni preduslovi za povećanje konkurentnosti destinacije i unapređenje ukupnog turističkog iskustva.

Prioritet 5. Digitalizacija destinacije, informisanje posjetilaca i digitalna vidljivost

Na radionicama je prepoznata potreba za intenzivnijom primjenom digitalnih rješenja u promociji, informisanju posjetilaca i upravljanju destinacijom Foča–Plužine.

Predloženo je razvijanje zajedničke digitalne platforme koja bi objedinjavala informacije o turističkoj ponudi, atrakcijama, rutama, manifestacijama, pružaocima usluga, smještajnim kapacitetima i rezervacionim mogućnostima.

Digitalna platforma treba da bude zajednički alat za promociju destinacije, informisanje posjetilaca, povezivanje aktera turističkog sektora i predstavljanje zajedničkih turističkih proizvoda Foče i Plužina.

Učesnici su istakli potrebu za većim korišćenjem društvenih mreža, razvojem savremenih promotivnih sadržaja, digitalnih mapa, multimedijalnih materijala i kampanja koje jasno predstavljaju Foču i Plužine kao zajedničku prekograničnu destinaciju.

Posebno je naglašeno da digitalni sadržaji treba da budu povezani sa informacijama na terenu, turističkom signalizacijom, informacionim punktovima i servisnim informacijama koje su posjetiocima potrebne prije i tokom boravka.

Digitalna rješenja treba koristiti i za interpretaciju prirodnog i kulturno-istorijskog nasljeđa, uključujući informacije o zaštićenim područjima, turističkim rutama, atrakcijama, pravilima ponašanja, lokalnim specifičnostima i bezbjednosnim preporukama.

Posebno je važno da digitalna promocija obuhvati Park prirode „Tara" kao jedan od važnih elemenata zajedničke turističke ponude i identiteta destinacije.

Učesnici su ukazali da digitalizaciju ne treba posmatrati samo kao promotivni alat, već i kao instrument za unapređenje kvaliteta usluga, bezbjednosti, informisanja, prikupljanja podataka, praćenja potreba turista i ukupnog upravljanja destinacijom.

Digitalna vidljivost destinacije na međunarodnom tržištu treba da bude unaprijeđena kroz savremene promotivne sadržaje, zajedničke kampanje, društvene mreže, digitalne mape i redovno ažurirane informacije o ponudi Foče i Plužina.

Crna Gora
SKUPŠTINA OPŠTINE PLUŽINE
Broj: 016-041-03-137/1
Plužine, 04.11.2026. godine

Predsjednik
Petar Mitrić

